

Irena Skomskienė

DANGAUS ARKA GLOSTO ŽEMĘ

*Kompozitorius Vladas Jakubėnas ir jo baletas „Vaivos juosta“.
Muzikos kūrinio likimas ir kelias į teatro sceną*

KOMPOZITORIAUS
VLADO JAKUBĖNO
DRAUGIJA VILNIUJE

VILNIUS

2021

Knyga išleista DEVENIŲ KULTŪROS FONDO,
(prezidentė Dalia BOBELIENĖ, Florida) ir
Erikos BROOKS (Čikaga) lėšomis

Vietoje įžangos

DANGAUS ARKA GLOSTO ŽEMĘ

1942–1943 m., siaučiant Antrojo pasaulinio karo audrai, į Kauno Valstybės teatro programą buvo nutarta įrašyti kompozitoriaus Vlado Jakubėno baletą „Vaivos juosta“. Bet premjeros teko laukti... septynis dešimtmečius. 2014 m. gruodžio 4 d. Vilniaus J. Basanavičiaus gatvės senojoje Operos ir baleto teatro scenoje „Baltijos baleto“ jaunųjų šokėjų trupė (choreografė Marija Simona Šimulynaitė) pirmą kartą parodė vieną pirmųjų prieškario Lietuvoje sukurtų baletų – kompozitoriaus Vlado Jakubėno „Vaivos juosta“. Muziką atliko Lietuvos nacionalinis simfoninis orkestras, dirigentas – Modestas Pitrenas. Ilgai lauktas spektaklis, nuėjęs sunkų ir įspūdingą kelią, ne kartą žuvęs karo liepsnose, blaškytas tremties bangų, nūnai lyg feniksas iš pelenų pakilęs, yra išskirtinis tautinės dvasios muzikos ir scenos kūrinys.

MEILĖS DRAMA. Baleto siužetas

Pajūrio girioje gyvena jaunuolis Straublys, talentingas muzikantas. Jo menas džiugina visus. Kartą jį grojantį išgirsta dangaus dievaitė Vaiva ir, praskleidusi debesų šydą, pažvelgia žemyn. Muzika ir pats muzikantas taip sužavi, kad ji šoka į stakles ir bematant išaudžia stebuklingo grožio juostą. Juostą iš saulės spindulių, lietaus lašų, mėnulio šviesos, žvaigždžių mirgėjimo, jūros putų, lauko gėlių...

Baigusi austi, Vaiva juosta nusileidžia į Žemę. O čia – pats Rasų (Vasaros saulėgrįžos) įkarštis. Groja jos nusižiūrėtas muzikantas. Kai vidurnaktį visi leidžiasi ieškoti Paparčio žiedo, Straublys ateina prie jūros pasveikinti saulėtekį savo melodija. Vaiva mosteli juosta ir pasislepia už kopų. Kitą kartą juosta sužaižaruoja arčiau Straublio, bet jis mano, kad iš nuovargio mirga pasakiško grožio miražas. Kai juosta jį paliečia, išvysta grakščios merginos siluetą. Sutrikusiam vaikinui Vaiva pasirodo žmogišku pavidalu. Straublys, dar neatsitokėjęs iš nuostabos, ima savo instrumentą ir kuria jai melodiją, o Vaiva pradeda šokti. Ilgi, šviesūs merginos plaukai susilieja su tekančios saulės spinduliais, ir Straublys, apsvaigintas Vaivos žavesio, tiesia į ją rankas. Bet ji nubėga jūros krantu. Muzikantas puola vytis. Sugauta užriša

juostą jaunuoliui ant liemens. Atrodo, kad jų laime džiaugiasi visa gamta. Bet staiga iš po kelmo pasirodęs kipšas, pasipiktina ir lekia skūsti Vaivą vyriausiajam dangaus dievui Perkūnui. Šis siunčia žaibų pašvaistę. Tačiau jaunuoliai nepaiso nelabojo įspėjimo.

Miške pasirodo įsiutęs Perkūnas. Pamatęs, kad iš jo juokiasi miško laumės, o Miškinis atvirai šaiposi, jog gražioji Vaivos juosta teko ne jam, bet žemės vaikinui, Perkūnas pasijunta įskaudintas ir sugniuždytas. Paklausęs Miškinio patarimo, Perkūnas skrenda pajūrin vyriškai pasikalbėti su Straubliu. Griežtai pareikalavęs juostos, gauna neigiamą atsakymą ir nesupranta, kaip mirtingasis žmogus gali dangaus dievo nebijoti. Bet Straubliui gražuolės Vaivos juosta brangesnė už visa pasaulyje. Supratęs, kad Straublys nieku gyvu juostos neatiduos, Perkūnas sukelia nevilties audrą, jog žmonės mano, pasaulio pabaigai atėjus.

Nuvargęs Perkūnas nusileidžia miške. Pasirodo Miškinis. Jis Perkūnui pataria susitikti su Vaiva ir paprašyti, kad ji ir jam nuaustų juostą. Nuskridęs prie Straublio trobelės, kur dabar gyvena Vaiva, žaibais ir vėjo gūsiomis atplėšia duris ir, įsiveržęs vidun, įsako jai nuausti jam juostą – dar gražesnę negu Straubliui dovanotoji. Vaiva atsisako paklusti dangaus valdovui, sako, jog juostą Straubliui nuaudė ir dovanojo iš meilės. Perkūnas dar labiau įsiunta. Pagaliau, Vaivos išprašytas iš trobelės, Perkūnas nebežino, ko griebtis. Už trobelės langų tūnojęs ir viską matęs

Olga Dubeneckienė-Kalpokiienė, Perkūno kostiumo eskizas baletui „Vaivos juosta“, 1940 m. Iš Lietuvos literatūros ir meno archyvo

kipšas pamoko Perkūną, kaip išgauti juostą gudrumu. Bet šiam ir vėl nepavyksta. Norėdama laimėti laiko, kol grįš Straublys, Vaiva pataria Perkūnui nulėkti už septynių kalnų, už septynių jūrų ir surasti juostai stebuklingų verpalų. Perkūnas žaibiškai įvykdo užduotį, todėl Vaivai tenka nenoromis sėsti į stakles ir pradėti austi juostą. Perkūnas, žiūrėdamas į audėją, negali paslėpti susižavėjimo ir ima Vaivai meilintis. Vaiva liaujasi audusi. Tada Perkūnas stveria ją į glėbį ir, pasibalnojęs audrų vėjus, išskrenda į padanges. Visos miško ir pajūrio būtybės sielvartauja drauge su Straubliu, netekusi mylimosios.

Prabėgus dešimčiai metų, Vaiva, prievarta tapusi Perkūno žmona, jūros dugne, jo rūmuose, Gintaro pilyje, jaučiasi lyg belaisvė. Pirmaisiais metais Perkūnas nė per žingsnį neatsitraukdavo nuo žmonos. Bet dabar vis dažniau kažkur išsidangina. Vaiva viena leidžia dienas. Jos nedžiugina net gražiausi jūros gyventojų dovanojami perlai. Ilgėdamasi savo mylimojo Straublio, Vaiva vėl nuaudžia juostą – šį kartą iš sielvarto, žvilgančių ašarų ir nuostabių prisiminimų. Sugrįžęs Perkūnas įsako tarnams surengti puotą. Tačiau linksmybės neišsklaido Vaivos liūdesio dėl Žemėje paliktos meilės. Pagaliau subrandina mintį pabėgti. Kai išmuša ta ryžto akimirka, ji pasiima tik savo juostą. Pasirodžiusi ant jūros kranto, tikisi sutikti čia savo mylimąjį. Ir ta viltis išsipildo: išgirsta liūdną Straublio melodiją. Susitikimo džiaugsmas atgaivina jų gedinčias sielas, ir abu vėl pasijunta laimingi. Gamtos ir jausmo idilija pranoksta net pasaką. Jaunieji nepaiso artėjančios keršto audros. Netgi smėlio sūkuriai ir galingi vėjo gūsiai nepajėgia atplėšti jų vienas nuo kito. Tik staigus griaustinio trenksmas nutraukia jų meilės pasaką. Prieš užgesdama, Vaiva suspėja dar kartą dovanoti juostą Straubliui – savo dieviškąsias galias: žavėti grožiu ir talentu žmoniją. Vaivos mirties akimirka pravirksta dangus lietumi, o Baltosios laumės nuriša juostą nuo raudančio Straublio ir užmeta ant dangaus. Ten sušvinta nuostabaus grožio vaivorykštė – Vaivos siela.

I.

IŠTIKIMYBĖ TAUTOS KULTŪRAI

*Fragmentai iš Irenos Skomskienės 2004 m. skaitytų pranešimų,
minint Vlado Jakubėno šimtąsias metines Vilniuje, Biržuose,
Kaune, Klaipėdoje.*

Vladas Jakubėnas (1904, Biržai – 1976, Čikaga) priklauso trečiajai lietuvių kompozitorių bangai – modernistams, kurie savo kūrybinį kelią pradėjo ir brandino Nepriklausomoje Lietuvoje. Kūrybinę karjerą pradėjęs 1928 m. Kaune kaip koncertuojantis pianistas, atliekantis lietuvių muzikos klasikų ir savo kūrinius, studijavo Rygoje, vėliau tobulinosi Vokietijoje, gilindamas kompozicijos žinias pas to meto garsenybę kompozitorių neoromantiką profesorių Franzą Schrekerį. Grįžęs į Kauną (1932), V. Jakubėnas labai greitai pagarsėjo įvairiapusiu talentu – ne tik kaip kompozitorius, puikus pianistas, bet ir kaip pedagogas, visuomenės veikėjas, muzikos kritikas, koncertų organizatorius bei vienas iš Tarptautinės šiuolaikinės muzikos draugijos narių, atstovaudamas tautinės kūrybos mokyklai. Vladas Jakubėnas buvo įsitikinęs, kad žmonijos atmintyje tauta išlieka visų pirmąsios kūrybos, kultūros vertybių sklaidos dėka. Šią poziciją subrandino jo asmeninė patirtis ir sąsajos su liaudies kūryba. „Esame maža valstybė, bet galime kurti kad ir nedidelę, bet savą kul-

tūrą, kurios jėga yra Lietuvos savitumas“, – rašė jis „Lietuvos aide“ 1934 m. lapkričio 20 d. Tai paliudija ir pirmieji bei paskutiniai Lietuvoje sukurti kūriniai: pjesės fortepijonui „Iš pasakų krašto“, „Legenda“ (sukurtos 1926–1927 m. dar besimokant Rygos konservatorijoje), „Pasaka“ (1943, Kaunas), Simfonija Nr. 3 (1942, Kaunas). Didžiulį pasisekimą turėjo chorinės dainos, kurias mielai įtraukdavo į savo repertuarus to meto chorvedžiai Nikodemas Martinonis, Antanas

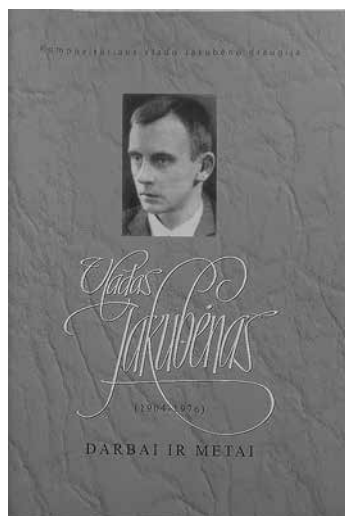

Vladas Jakubėnas, 1936 m.

Makačinas, Klemensas Griauzdė, Konradas Kaveckas. Kamernės muzikos kūriniai išgarsino V. Jakubėną, jam dar studijuojant Berlyne (1928–1932). Ten pirmiausia buvo atlikta „Melodija – Legenda“ smuikui ir fortepijonui, Styginių kvartetas, Preliudas ir trilypė fuga. Simfoniją Nr. 1 dirigavo Fr. Schrekeris. Įdomu, kad 1940–1941 m. per sovietinę meno dekadą Maskvoje V. Jakubėno Preliudas ir trilypė fuga pateko į repertuarą. Bet į Maskvą išsiųsta partitūra dingo. Iki 2001 m. nieko nežinota apie šį kūrinį. Ir štai staigmena: prof. Donatui Katkui vokiečių smuikininkas Kolja Lessing įteikė „kažką iš lietuvių prieškarinės muzikos“. Tai buvo tas dingęs V. Jakubėno Preliudas ir trilypė fuga. Jį 2002 m. „Muzikos rudens“ programoje atliko prof. D. Katkaus diriguojamas Vilniaus Šv. Kristoforo kamerinis orkestras.

Ypatingą vietą Vlodo Jakubėno kūryboje užima baleto „Vaivos juosta“ muzika (1939–1943). Iš-kentus sovietinį 1940-ųjų antplūdį, 1941 m. birželis atnešė kitą košmarą – fašistinę okupaciją. V. Jakubėno baleto premjera, pagal sutartį su Valstybės teatru, vokiečių administracijai pritarus, būtų įvykusi 1943 m., jeigu baleto dirigentas, kompozitoriaus bičiulis ir jaunystės draugas Leiba Hofmekleris nebūtų patekęs į žydų getą. Ir čia prasidėjo „Vaivorykštės“, jau gavusios „Vaivos juostos“ vardą, didžioji viltis bei skaudi

nelaimė. Kompozitorius kaip įmanydamas stengėsi padėti geto kaliniui. Gelbėdamas Leibą Hofmeklerį nuo sunkaus fizinio darbo, įtikino gestapo vadovus leisti jam perrašinėti baleto „Vaivos juosta“ partitūrą. Leidimas buvo gautas. Bet 1941 m. rugpjūtį gete kilo gaisras, ir liepsnose žuvo ne tik perrašinėtojas, bet ir visa baleto partitūra. V. Jakubėną ištiko triguba netektis: ir bičiulio, ir kūrinio, ir dirigento, kuris buvo jau detaliam susipažinęs su „Vaivos juostos“ muzikine dramaturgija. Pasak Valterio Banaičio, V. Jakubėnas iki 1943 m. iš atminties atkūrė savo baleto fortepijoninį klavyrą, bet instrumentuoti jo nesuspėjo: užklupus antrajai sovietų okupacijai, 1944 m. baleto autoriai, sukūrę tokį įstabų Vaivos paveikslą, pasitraukė iš Tėvynės.

Irenos Skomskienės knyga „Vladas Jakubėnas (1904–1976). Darbai ir metai“

Po svetimu dangum

Pasinėręs į pedagoginį, koncertinį gyvenimą, lietuviybės puoselėjimo rūpesčių sukūrį JAV, kompozitorius atsidėjęs orkestrinės, fortepijoninės muzikos, dainų aranžavimo kūrybai, neturėdamas galimybių ir poreikio iš esmės imtis nebaigtų baleto muzikos darbų, vis dėl to nepamiršo „Vaivos juostos“. Baleto muzikos pagrindu jis sukūrė siuitą „Miško šventė“ (Čikaga, 1952–1954). Kaip koncertinis kūrinys ši orkestrinė siuita ne kartą buvo atlikta JAV. „It happens often, not only to you“ – ant „Miško šventės“ partitūros užrašė garsiausio Čikagoje simfoninio orkestro (įsteigto Fritzo Reinerio) muzikantai 1954 m., dėkodami Vladui Jakubėnui už kūrybinį džiaugsmą, atliekant lietuvišką kūrinį. Po to dar daug įvyko „Miško šventės“ koncertų įvairiuose JAV miestuose. Šį kūrinį yra dirigavę pasaulinio garso dirigantai – Nikolajus Malko, Igoris Markevičius, taip pat lietuviai – Jeronimas Kačinskas, Vytautas Marijošius, Alvydas Vasaitis, Balys Dvarionas ir pats autorius. Tokia pat šlovė lydi ir V. Jakubėno „Mažojo velniuko šokį“, į baletą įtrauktą kaip gėrio priešprieša griaujamųjų jėgų stichijai (Perkūnui). (De Paulo universiteto skelbtame moderniosios fortepijoninės muzikos konkurse V. Jakubėnas už „Mažojo velniuko šokį“ pelnė premiją).

Išeidamas Amžinybėn 1976 m., V. Jakubėnas paliko eskizus stambios formos kūrinui pagal V. Mykolaičio-Putino eiles „Mes norime laisvę šlovint“. Tai liudija, kaip ištikimai, nepalūžęs dvasia, kompozitorius laukė naujų istorinių posūkių savo Tėvynėje. Ta

VLADAS JAKUBĖNAS

BALETAS

RAIŽAS
JUOSTA

KLAVYRAS
PIANO SCORE

/ 1943 /

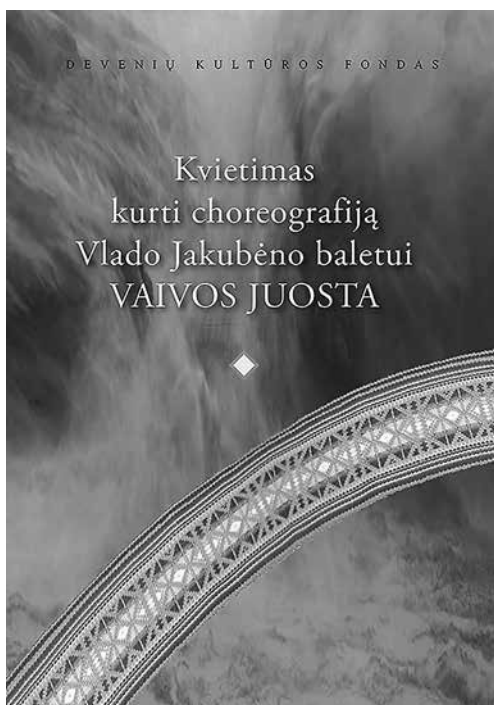
THE RAINBOW

mintis sustingo ir jo kapo memorialinės plokštės muzikinėje frazėje: „Mylėsi Lietuvą iš tolo“ (Bernardas Brazdžionis). Į jo kūrybos aukso fondą įrašytas baletas „Vaivos juosta“, su kuriuo jis nesiskyrė visą gyvenimą, pelno ypatingą vietą. Panašu, kad Vladas Jakubėnas buvo tiesiog susitapatinęs su savo kūriniumi simboliškai: baletu pavadinimo pirmosios raidės sutampa su autoriaus monograma (VJ). Tai šventa ir brangi jo gyvenimo dalis.

Vladas Jakubėnas, 1960 m.

Plačiau apie šį kūrinį, jo istoriją bei meninę vertę – spaudos publikacijose.

„Vaivos juosta“. Ištakos ir darbų ratas

Irena Skomskienė. „Muzikos barai“, 2006 Nr. 7–8, 10

Mintis sukurti tautinį baletą Vladui Jakubėnui subrendo 1933 m., kai spaudoje kilo diskusija: kodėl iki šiol neturime nacionalinio baletu. Polemizavo ne tik menininkai, bet ir kitų profesijų entuziastai. Visi kaltino Valstybės teatrą. Leipziger konservatorijos auklėtinis Kazimieras Viktoras Banaitis rašė bičiuliui: „Ką gali duoti baletas – šisai imperatorių, carų, kaizerių, sultonų ir šiaip išlepintų despotų ištaigingo gyvenimo nuolatinis palydovas. Lietuvių tauta gyvena daina ir dainoje. Savo originalių šokių ji beveik neturi. Dauguma ligi šiol žinomų šokių yra svetimos kilmės skoliniai.“ („Naujoji Romuva“, 1932 m. gruodžio 11 d.) Tokią nuomonę kritikavo literatūros žurnalas „Skynimai“: „Rodosi ponas Banaitis muzikos mokėsi ne pas Balbieriškio zakristijoną, o ir ne pas kitus saviškius, o kažkur užsieny...“ Vėliau išsiaiškinta, kad tokių pašaipų autorius buvo rašytojas Vincas Krėvė–Mickevičius, žurnalo redaktorius. Kaip tik ši polemika ir suartino kompozitorių V. Jakubėną su V. Krėve. Tarp jų netruko užsimegztį kūrybinis dialogas.

Kokia yra baletu žanro esmė, parūpo V. Jakubėnui, vos grįžus į Lietuvą po studijų Berlyne 1932 m. Jis rašė: „Muzikas, eidamas baletu spektaklin, ruošiasi klausytis blogos arba bent jau ne per geriausios muzikos, nes baletu jos vaidmuo antraeilis. Iš muzikos reikalaujama ne tiek meninės vertės, kiek paisyti atitinkamų

Irena Skomskienė su baleto „Vaivos juosta“ klavyru

pozitorių kūriniai nukenčia jeigu ne nuo choreografijos, tai nuo režisūros. („Lietuvos aidas“, 1932.11.29).

baleto reikalavimų. Joje pirmiausia ieškoma choreografinių galimybių.“ Ši realybė neskatino jaunosios kartos kompozitorių kurti muziką baletui, nors poreikis šiam žanrui Valstybės teatre augo. Iš negausių šokio meno pastatymų Kaune V. Jakubėnas, būdamas muzikos kritikas, susidarė nuomonę, kad geriausi talentingiausių kom-

Nuo 1936 m. baleto trupėje padvelkė nauji vėjai: vadovu tapo Bronius Kelbauskas. Į talką dar atvyko baletmeisterė Aleksandra Fiodorova iš Rygos. Ji gana originaliai sukūrė baleto sceną Antano Račiūno operai „Trys talismanai“ (1936). Nuo 1937 m. už dirigento pulto baleto spektakliuose atsistojo jaunas kompozitorius Juozas Pakalnis. Panašu, kad nuo to laiko ir V. Jakubėnas, ir J. Pakalnis brandino idėją kurti pilnametražį tautinį baletą. Prasidėjo libreto paieškos. Folklorinė tematika V. Jakubėną traukė nuo vaikystės. Užaugęs Biržuose, šalia renesansinės pi-

lies griuvėsių, V. Jakubėnas savo meninėje sąmonėje išsaugojo legendų motyvus, kuriuos randame tiek pirmuose jo kūrybos opusuose, tiek brandžiame laikotarpyje. Manome, kad ši trauka susiformavo, V. Jakubėnui dar besimokant Rygos konservatorijoje (1924–1928). Tuo metu ten dėstė latvių nacionalinės muzikos kūrėjų elitas, ir V. Jakubėnui teko garbė būti Jazepo Vytuolo studentu. Jį žavėjo J. Vytuolo kompozicijos folkloro tema: „Šviesos pilis“, „Šv. Jono naktis“, „Vandens šypsena“. Vėliau apie jas V. Jakubėnas rašys: „Tai lyg kokie mitologiniai pagoniškų laikų giedojimai.“ Rygos teatre prisiziūrėjęs muzikinių kūrinių, parašytų latvių folkloro pagrindu, V. Jakubėnas giliau pajuto ir lietuviškos tautosakos perspektyvą scenoje. Manome, jog Latvijoje įskiepytas baltų vienybės jausmas, atpažįstamas latvių nacionalinės muzikos veikaluose ir dainose, skatino V. Jakubėną gilintis į lietuvių tautos istoriją ir tautosaką. O atmosfera, kurią surado tarp latvių muzikų, leido suvokti šiaurės Europos tautų kultūrų bendrumus, kuriuos ėmė garbinti vėliau, apsilankęs Kalevalos šalyse (žr. V. Jakubėnas, „Maža tauta – kultūros kūryboje“, „Jaunoji karta“, 1935 Nr. 14). Koncertinių kelionių po Europą metu 1935–1936 m. jis visur suspėdavo pamatyti po keletą muzikinių teatrų pastatymų, kurie plėtė meninį akiratį ir buvo gera patirtis jaunam kompozitoriui. O Latvijoje įgautas dvasiškas baltiškasis imunitetas apsaugojo V. Jakubėną nuo ekspresionizmo bangos kraštutinumų, jam studijas tęsiant Berlyne (1928–1932). Muzikos kritiko darbas jam taip pat turėjo reikšmės, pažįstant sceninius veikalus, todėl, vertindamas Europos tautų nacionalinius kūrinius, jis visada pabrėždavo, kas lemia meninį efektą. Vaidyba, choreografinės figūros, anot jo, kyla iš muzikos. Paju-

tęs baleto meno evoliuciją lenkų pastatymuose, V. Jakubėnas apeliuoja ir į mūsų baleto trupės vadovų dėmesį naujovėms („Lietuvos aidas“, 1939.05.20). Visus šiuos pastebėjimus apmąstydamas savo 1932–1940 m. recenzijose, V. Jakubėnas jautėsi pakankamai pasirengęs kurti tautinį baletą. Svarbiausia – libretas. Jo pasirinkimą lėmė Vinco Krėvės–Mickevičiaus meninio žodžio galia. Jo stilizuotas mitas „Perkūnas, Vaiva ir Straublys“ labiausiai atitiko ir žadino V. Jakubėno kūrybinę vaizduotę. Mitinės saktmės žanras ir V. Jakubėno individualybės bruožai sutapo, mitologinių veikėjų priartinimas dabarčiai moderniosios muzikos priemonėmis buvo artimas to meto estetiniams reikalavimams. Pagrindinių herojų muzikines charakteristikas V. Jakubėnas įprasmino, pasitelkdamas geriausius lietuvių tradicinės muzikos bruožus. Todėl baleto numeriai (Vaivos ir Straublio *Adagio* iš 1 v. 2 pav. ir finalinės scenos) yra kupini dainingo, poetiško lyrizmo, tyro, palaimingo meilės jausmo. Mitologinės būtybės (Laumės, Miškinis, Perkūnas, Velnias) veikia impresionistinių spalvų kupinoje muzikoje. Taigi kontrastinga muzikinė medžiaga duoda daug galimybių kurti ne tik įtemptą muzikinę dramaturgiją, bet ir raiškią choreografiją. Ne šiaip sau V. Jakubėnas išsirinko neeilinį baleto specialistą, rusų choreografą, balemeisterį Fiodorą Lapuchovą, simfoninio baleto meistrą, pagarsėjusį „Visatos didybės“ pastatymu (1923). V. Jakubėną žavėjo jo kūrybinė individualybė. Jis buvo prisiskaitęs F. Lapuchovo straipsnių apie šokio evoliuciją, šokio ir vaidybos problemas, o ypač apie muziką: „Šokis turi gimti iš muzikos.“ Ši garsaus balemeisterio frazė juodu ir suartino. F. Lapuchovas buvo įsitikinęs, kad choreografai turi studijuoti orkestro partitūras, nes šokio

brėžinys turi atspindėti muzikos savybes, instrumentuotės koloritą ir dinamiką. Jis siekė draminę motyvaciją balete pakeisti muzikos jėga (žr. F. Lapuchovas, „Baletmeisterio keliai“, 1925). Būtent apie tokį choreografa, baletmeisterį statytoją svajojo V. Jakubėnas. Tai liudija Lietuvos literatūros ir meno archyve saugomas dokumentas – Valstybės teatro sutartis, pagal kurią kompozitorius V. Jakubėnas apsiima sukurti ir instrumentuoti muziką 3 veiksmų, 4 paveikslų baletui „Vaivos juosta“ pagal V. Krėvės libretą ir F. Lapuchovo sudarytą planą. Tačiau gimstanti „Vaivos juosta“ nuo pat savo gyvavimo pradžios pateko į problemų sūkurį. Valstybės teatro baleto vadovo B. Kelbausko netenkino V. Krėvės sukurtas literatūrinis Vaivos, tik jaunos, gražios ir gabios audėjos, paveikslas. Medžiagos ieškota nacionalinių mitų kloduose. Ir bičiulystė su Jeilio (JAV) universiteto absolventu astronomu Pauliumi Slavėnu, tapusi reikšmingu posūkiu V. Jakubėno kūrybiniame gyvenime, iš esmės pakeitė baleto fabulą, teikė naujų kūrybinių idėjų kompozitoriui, diktavo kitokią muzikinę dramaturgiją.

Kūrybinis dialogas: mokslas, mitas ir muzika

Irena Skomskienė. „Mokslas ir gyvenimas“, 2011 Nr. 2–3

Kai 1992 m. Vilniuje buvo įkurta Kompozitoriaus Vlado Jakubėno draugija, tais metais buvo gauta nepaprasta dovana iš Čikagos: kompozitoriaus sesuo Halina Slavėnienė-Dilienė atsiuntė V. Jakubėno baleto „Vaivos juosta“ rankraštį.

Susipažinus su baleto klavyru ir pasigilinus į veikalo libreto dramaturgią, buvo galima daryti išvadą, jog su Straublio muzikine charakteristika visiškai galima sutikti kaip su grynai krėviškuoju herojumi – nuostabiu lietuvišku Orfėju, bet Vaivos muzikinė charakteristika, ypač pirmo veiksmo abiejuose paveiksluose, mūsų įsitikinimu, tikrai ne iš Krėvės kūrybos, kur Vaiva yra tik kaimo gražuolė, talentinga audėja, Perkūno pagrobta į žmonas. Baleto herojė – visai kas kita. Tai kosminė būtybė, stebuklas žemėje. Pirmoji jos dieviška epifanija (pasirodymas Straubliui 1 v. 1 pav.) liudija jos nežemišką santykį su savo atributu. Juosta – Vaivorykštė – rodo grynai dangišką jos kilmę ir mitams būdingą hipostazę. Pasirodo, jog tai buvo rezultatas astronomo Pauliaus Slavėno mokslinės įžvalgos apie dangaus šviesulių judėjimą pagal liaudies astronomiją, kurią jis nepaprastai gerbė, brangino ir užrašinėjo nuo pat 1928 m., kai grįžo Lietuvon, baigęs Jeilio (JAV) universitetą. Vėliau gyveno vienoje šeimoje su kompo-

zitoriumi Vladu Jakubėnu, kurio seserį Haliną buvo vedęs. Be abejonės, jaunasis mokslininkas imponavo savo svainiui kompozitoriui, moderniosios muzikos atstovui.

Daug kam imlus Vladas Jakubėnas tikriausiai neliko abejingas tokioms įdomioms P. Slavėno publikacijoms, kaip „Dangaus lituanistika“ ar „Dangaus spinduoliai“ žurnale „Gamta“ (1936–1937). Dėl to manome, jog būtent tie nacionalinės astroarcheologijos pėdsakai, kaip P. Slavėno tyrinėjimų objektas, turėjo tiesioginį poveikį kompozitoriui, ieškojusiam savo tautinio stiliaus. P. Slavėno meilė lietuviškai astroarcheologijai galėjo nukreipti ir kompozitoriaus žvilgsnį į tautos dvasios ieškojimus. Štai mitas apie Saulės šeimą, kurį P. Slavėnas moksliskai iššifravo. Pasak jo, Saulė turėjo septynias dukteris – planetas: Aušrinę, Vakarinę, Indrają, Vaivorą, Sėliją, Žiezdrę ir Žemę. Visos jos buvo aktyvios keliautojas. Trys iš jų gyveno netoli motinos Saulės, o kitos toli keliavo. Čia P. Slavėnas įžvelgė judėjimo kontrastus tarp artimesnių ir tolimesnių Saulei planetų. O menininką galėjo sudominti tik viena keliautoja – Vaivora. Sekame mito eigą ir pastebime, jog visos Saulės dukros buvo labai darbščios, tik viena Vaivora nieko nemokėjo dirbti, tik žaisti seserų kaspinais, t. y., Saulės spinduliais. Čia ir stabtelkim: Vaivoros (Vaivos) žaismingumą išvertus į meno kalbą reikėtų suvokti kaip kūrybinę prigimtį, o vizualiai – kaip estetinį principą. Tai būtina baleto žanro sąlyga. Šiaip ar taip, mitinis Vaivoros paveikslo patrauklumas menininkui yra magiškas. Panašu, kad taip atrodė ir Vladui Jakubėnui, nes ir tolesnė Vaivoros istorija yra nepaprasta. Gali būti, kad idėjų kaitai pasitarnavo ir P. Slavėno tyrinėjimai, pa-

skelbti veikale „Erdvės problema dabartiniame moksle“ („Naujoji Romuva“, 1933 Nr. 138–141). Gal ir iš to V. Jakubėnas sukomponavo dvi kontrastines temas balete – akustinę (Straublys) ir vizualiąją erdvinę (Vaiva – Vaivorykštė). Be to, neabejojama, kad ir balet ansamblinių scenų egzotika yra kurta P. Slavėno tyrinėjimų apie mėnulio fazes ir jų kaitą pagrindu. Balete viso to atspindys yra

Paulius Slavėnas

„Baltųjų laumių šokis“, kuriuo įrėmintas visas baletas (prologas ir epilogas). Mokslininko akimis, tai Mėnulio vaivorykštės, kurios pasirodo tik per pilnatį, kai mėnulis pasislėpęs už debesų ir lyja. Liūtis lašeliai mėnulio šviesoje atrodo kaip balti lankai, nes čia niekada nebūna raudonos spalvos, netgi lyjant. Tie balti, balzgani lankai virš mėnulio (miglotosios vaivorykštės), pasak liaudies sakmių, tai laumių šėlsmo metas, kai jos renkasi prie vandens telkinių ir mėnulio šviesoje linksminasi. Tada jų dainos ir šokiai turi magišką galią (prasideda vasaros liūčių metas). Prūsų lietuvių mitologijoje tos muzikalios būtybės vadinamos Laimėmis arba Baltosiomis laimėmis ir priskiriamos aukštesnei fėjų kategorijai – mūzoms, talento ir sėkmės globėjoms. Būtent tokias ir matome V. Jakubėno balete. Manome, kad tai P. Slavėno kraštotyrinių ekspedicijų Kuršių nerijoje ir Mažojoje Lietuvoje metu surinktų astralinių mitų atgarsis. Kadangi šių lunarinių scenų nėra V. Krėvės apsakyme, yra pagrindo Baltųjų laumių šo-

kių romantiką priskirti P. Slavėno tyrinėjimų sričiai ir poveikiui V. Jakubėno kūrybinei vaizduotei. Jo įstabioji Vaiva ir yra viena iš Baltųjų laumių – to Saulės dukterų planetų pulko.

Šią kompozitoriaus ir mokslininko idėjų sintezę panagrinėkime tolimesnėse savo įžvalgose.

II.

ŠVIESOS PASAULIO GALERIJA

„Vaivos juostos“ baleto turiniui ir muzikai būdingi vėlyvojo romantizmo motyvai, natūraliai plėtojant melodinius ir derminius lietuvių tautinės muzikos aspektus. Visatos priešybų (dangaus ir žemės) fone išsirutulioja mitinės astralinės romantinės legendos žanras, kur akustinio prado (muzikos) dimensiją papildė lygiavertė vizualinė (judesio) erdvė. Straublio variacijos – portretinio žanro muzika, pagrįsta lyriška, daininga ritmine melodija, būdinga liaudies kūrybai. Sodri garsų harmonija sudaro muzikinės klasikos, simfoninio šokio įvaizdį, sukuria unikalų metafizinės muzikos sampratų lietuvių mitologijoje pavyzdį. Ypač poetiška yra muzikinė Vaivos charakteristika. Kompozitorius subtiliai perteikia jos poveikį, įdomiai ją plėtoja. Vaivos tema antrame veiksme („Vaiva audžia Perkūnui juostą“), palydima audimų imituojančių pasažų, intonacine struktūra irgi artima lietuvių liaudies dainoms. Straublio poveikio baleto kūrėjai siekė parodyti jauno, stipraus, talentingo, sumanaus, drąsaus jaunuolio tipą. Muzikinėje charakteristikoje vyrauja ramios dai-

nų melodijos motyvai, kupini sielos džiaugsmo. Įspūdį stiprina šviesūs tonai, melodijų kaita. Kartą, sveikindamas saulėtekį, muzikantas danguje pastebėjo vaivorykštės žaismą ir buvo taip sužavėtas, jog ėmė improvizuoti nuostabias melodijas. Jo vizija taip pat žaidžia: tai priartėja, tai nutolsta. Pagaliau stebuklas – prieš žemės muzikantą atsiranda nuostabaus grožio mergina su vaivorykštės grožio juosta. „Sveika, gražuole“, – skamba jai skirta muzika. Abiejų herojų pasirodymą palydi muzika, prilygstanti nuotakai „sustok, akimirka žavinga“, kai jaunatvišką žaismingumą pakeičia lyriškieji tonai. Jos poetika ir jausmų ekspresija muzikos dramaturgijoje tarsi žiedas iš pumpuro pražysta. Šio epizodo žaismingumas atspindėtas ir baleto muzikos klavyre. Jausmų euforija muzikoje skamba įtikinamai, sujaudina. Tokia pat vaizdo ir muzikos dermė būdinga „Baltųjų laumių šokiuose“, ypač baleto finale.

Naktinio dangaus romantika nuo akmens amžiaus žadino žmogaus kūrybinę fantaziją. Todėl žvaigždynai davė pagrindo liaudies kūrybai. Antai su Sietynu puikiai tapatinamos Laumės, Mūzos – muzikos globėjos. Dievybių rankose muzikos instrumentai, skambios dangaus ir visatos metaforos, įteisinančios muziką, kaip moteriškų dievybių monopolį. Baltų kultūros sąsajas su dangaus skliauto stebėjimais, gebėjimą išskirti planetas vaizdžiai paliudija astraliniai mitai ir dangaus šviesulių vardai. Tai mūsų, lietuvių, dangaus lituanistika. (Plačiau žr.: Libertas Klimka, „Akademikas Paulius Slavėnas“, Vilnius: 2001; P. Slavėnas, „Dangaus lituanistika“, „Gamta“, 1937 Nr. 1, 2; Eugenija Šimkūnaitė, „Indraja“, „Mokslas ir gyvenimas“, 1963 Nr. 9). Jeigu

V. Krėvės stilizuotoje mitinėje sakmėje V. Jakubėnas rado originalų muzikanto paveikslą, tai autentiškas mitas kompozitoriui davė Saulės dukros ir jos seserų – planetų įvaizdžius. Ši meninė vienovė, atsiradusi kūrybos bičiulio astronomo P. Slavėno mokslinių tyrimų įtakoje, kompozitoriui buvo lyg aukso raktas, komponuojant baleto struktūrą. Po mitinės fantazijos šydu išvystame ir pagrindinius herojus – muzikos apsvaigintą Vaivą ir lietuvišką Orfėją – Straublį. Ir tos akimirkos poetiškumas Straublio įvaizdį iškelia iki visuotinio aukštybių, nuslopina griauinančias blogio jėgas ir tuo pranoksta graikų mitą. Tokia dvasinės stiprybės raiška sudaro baltiškojo mitų pasaulio savastį – ir baleto finale Vaiva net po mirties išlieka gėrio mūza, globojanti tautos talentą bei įprasminanti tikėjimą tautos kūrybiškumu ir gyvybingumo jėga.

Magiškasis gamtos altorius

V. Krėvės aprašytas pagoniškas miškas kompozitoriui padiktavo nuostabią įžangą. O pirmąją masinę baleto sceną įkvėpė egzotiškosios mitinės būtybės, Miškinio karalystėje susirinkusios į vasaros šventę. Pasak rašytojo: „Ir ko tik nebūdavo, kas negyvendavo tų girių gelmėse, jų tankumynuose – kur tik balelė, ten jau kelios laumės apsigyvenusios; kur upelė ar ežerėlis, ten, žiūrėk, pakraščiais undinės vakarais maudosi; kur tik šlaitelis, ten jau monas švirkštauja.“ Miško kultas matriarchate davė pagrindą sukurti nuostabią miško mitologinių būtybių buveinę su daugybe laumių, iš kurių vyriausia Medeinė, o patriarchate čia

karaliauja Miškinis ir jo svita. Šią mitologinę tautosaką stilizavęs V. Krėvė-Mickevičius daug vietos skyrė miško dievybėms. Jo poetizuota giria, kaip ir M. K. Čiurlionio „Miške“ bei jo harmonizuota liaudies daina „Oi, giria, giria žalioji“, pilna ne tik raibų paukščių, bet ir miško dvasių. V. Krėvės mitinėje sakmėje „Perkūnas, Vaiva ir Straublys“ Miškinis girdi ir supranta medžių kalbą – eglės raudą, beržo lapijos šlamėjimą, drebulės virpėjimą, ąžuolo galybės ošimą. Tokia ir V. Jakubėno muzika jo siuitoje „Miško šventė“. Paslaptingu gamtos jėgų regėjimu ir jutimu persunktas folklorinis Miškinio paveikslas taip pat ataustas moderniomis muzikos raiškos priemonėmis. Svarbu ir tai, kad žaliame fone vyksta visas baleto masinis veiksmas – jaunimo pasilinksminimo scenos, po kurių pasirodo Straublys, mitinių improvizacijų genijus, ir kiti baleto personažai. Straublio grojimas savo gamybos švilpynėmis ir dūdelėmis, gebėjimas garsais paveikti gamtos nuotaikas, paukščius ir augalus iškelia jį į aukštumas, kuriose netrukus atsидuria ir Vaiva. Įdomios, modernumu dvelkiančios divertismentinės kaimiečių šokių ir žaidimų (1 v.) bei šokių Vaivai palinksminti Perkūno rūmuose (3 v.) scenos. Šios buitinio žanro scenos yra nuotaikingas atokvėpis prieš lemtingus įvykius (Vaivos ryžtas bėgti nuo Perkūno). Iš esmės balete dominuoja jausmų raiška, žmogaus ir gamtos artumo adoracija. Juos muzikinėje dramaturgijoje sujaukia efektingi griaunamųjų jėgų kontrastai. Dievų ir žmonių įtampos, konfliktų momentais skamba jupiteriškos galybės akordai su grotesko atspalviu (audringa Perkūno scena su Straubliu 1 v., Vaivos pagrobimo, Perkūno skridimo – maršo motyvai).

Muzikos magija

Poetinį, romantišką lietuvių mito šydą praskleidę, matome tautos atminties gelmėse likusią dangaus deivę Vaivą žemėje, jos žūtį joje ir pomirtinį sugrįžimą į tą pačią dievybę. Tai pagrindinė mito formulė. Meninė metafora – Saulės dukra, sudužusi ant žemės – Vaivos juosta, Laumės juosta (Vaivorykštė) ir jos gausi palyda nėra vien mitinis apžavų vaizdinys. Tai stebuklas, kilęs iš įkvėpimo, aukštos emocinės įtampos. Ši herojė, nors iš esmės ir paversta žemišku personažu, baletu muzikoje suskamba kosminiais akordais (1 v. *Adagio* ir Vaivos variacijos su juosta). Tai galėjo būti pasiekta astronomo P. Slavėno Saulės šviesos lūžių tyrimų įtakoje. Portretinė muzika sukoncentruota į vidinę herojų būseną. Miela „šilta“ melodija plėtojama į džiaugsmingo šokio ritmą, o kadenciją vainikuoja paties aukščiausio registro „dangiškų“ akordų harmonija. Straublio variacijos, kaip liaudiška muzikinė klasika, akustiškai gan natūraliai ir įtaigiai perteikia jauno vaikino širdyje bundantį žemės Amūrą. Tuo labiau, kad muzikantas mūsų mitinėje sakmėje visada patiria antgamtinių jėgų poveikį. Būtent todėl Straublio variacijose V. Jakubėnas ir bus pasiekęs gana vykusį perėjimą į mitinės erdvės ir laiko ruožą. Sušvitusi, sužaižaravusi Straublio akyse, Vaiva figūruoja kaip iracionalus (laumiškas) moters įvaizdis. Valso ritmu žaisdama su savo juosta, Vaiva skleidžia subtilų moteriškumą, – atitinkamai ir muzikoje žaidžia chromatiniai ženklai, sinkopių ištiktukai ir kiti muzikiniai siurprizai. Vaivą ir Straublį apibūdinančioje muzikoje skaidrus lietuviškas lyrizmas darniai susisieja su subtiliomis impresionistinių harmonijų spalvomis. Kompozitoriaus muzika

išlieka žavinga ir finale, kai pavydaus Perkūno už žemišką meilę nutrenkta Vaiva sugrįžta į dangų ir sušvinta vaivorykštės lanku. Jos mirtis simbolizuoja nemirtingumą, amžiną tautos sielos kūrybingumą. Todėl finale, kai laumės užmeta jos juostą į dangų, ten pasirodo nuostabaus grožio vaivorykštė – visatos apoteozė, ir muzika vėl skamba kosminių grand pas. Toks iškilmingas pakylėjimas įprasmina baletą heroję kaip lietuvišką mūzą. Ši Vaivos reinkarnacija įvardina ankstyvuosius mitologijos filosofijos laikus, kai gamtai buvo priskiriama žmogaus siela. Žemė yra Dangaus sužadėtinė. Jų sąjunga lemia visatos gyvybę. Lietaus ir derlingumo kultas išplėtojo erotinę dviejų priešybių jungties simboliką. Mitinis senovės Prūsijos kultas išreiškė dangaus deivės meilės istoriją, jos jausmo atributą – juostą. Laumės juosta nebūtų nuausta, jeigu dangiškoji fėja nebūtų paveikta muzikos, kuri taip apsvaigino, kad audėja pamiršo viską pasaulyje. Pagaliau juosta simbolizuoja ir misterijos esmę, kai nužudyta mitinė būtybė sugrįžta atgal į kosmosą, į tą pačią dievybę. Kartu eina ir mito įžvalgos į ateitį. Herojės reinkarnacija į dangaus šviesulį reiškia sielos nemirtingumą, įprasmina ne tik ir po mirties tebesitęsiančią mito herojų meilę, bet deklaruoja ir atgimimo, tautos pažangos idėjas. Toks vertybinis aspektas yra amžinai žaliuojantis medis visų tautų šviesuomenės sąmonėje. Ir tai nepriklauso nuo laiko ir erdvės.

... Dangaus skliauto erdvėje pulkas deivių audžia debesims rūbus. Jų jauniausioji Vaiva sumanė austi juostą iš saulės spindulių ir lietaus lašų, kuriuos rinkdama pravėrė dangaus skliautą ir išgirdo žemėje muzikos garsus. Baltosios laumės ją įspėja, jog

žemė – žmonių planeta, ir ten daug pavojų. Bet Vaivą traukia Žemė, planeta, arčiausia Saulės. Todėl baltosioms seserims beliko vien palydėti ją ir palaikyti žemėn nuleistą meilės juostą, per kurią Vaiva nusileidžia ten, kur ją šaukia jaunystės širdis ir skamba nuostabi muzika. Straublį pagauna įkvėpimas – jis dar aistringiau improvizuoja tol, kol Vaiva prisiartina, paima iš jo rankų muzikos instrumentą, deda į šalį ir sukasi abu šokio ratu. Jų duetas, palydimas juostos žėrėjimo, kerinčiai veikia jausmus. Emocinis katarsis užvaldo baltąją laumę Vaivą, ir ji pamiršta savo dangišką paskirtį – tvarkyti atmosferą, pasijunta moterimi, dievina savo herojų. Pirmąją meilės bučinį patyrę, šokį tęsia iki mėnesienos patekėjimo. Tamsioje vasaros nakties romantikoje girdėti tik baltųjų jūros bangų šėlsmas, o dangaus skliaute sužėrėjusi mėnulio pilnatis atrodo pritaria jaunų širdžių harmonijai: žmonių ir gamtos vienovė. Vaiva dovanoja Straubliui juostą, užriša ją ant jaunuolio liemens. Tai deivės meilės dovana žemės dainiui – talento, įkvėpimo raiškos aktas – baleto emocinė pradžia, vėliau ištrykštanti įvairiomis vaivorykštės varšomis. Danguis deivę Vaivą ištikęs kūrybinis katarsis, besiklausant Straublio muzikos, baleto kūrėjams padiktavo nuostabaus grožio muzikinį motyvą, kurio esmė – ne jos staklių gaudesys, bet emocinis stresas, pažadinęs audėjos menines galias nuausti nuostabaus grožio juostą. Tai įrodo, jog meninį audimą sąlygoja ne vien meistriškumas, o ir prigimtinės audėjos savybės. Muzika Vaivai ne akustinis reiškiny, bet jaudinantis stebuklas, ištryškęs džiaugsmas, meninio žavesio paslaptis. Visa tai Vaivą išaukština. Audimo semantikos laukas įprasmina kūrybinių galių raišką. Spindesys, sakralinis baltumas, puošnumas, spalvingu-

mas, – visa tai susilydo į vientisą šviesos pojūtį ir atspindi grožio ir gėrio dievaitės gyvą, sudvasintą, laukinės gamtos egzotikos vaizdinį, estetinių vertybių šaltinį. Meninės įtaigos nesunaikina ir finalo griauinančios jėgos: Perkūnas, nutrenkęs Vaivą, pergalės nepasiekia, Straublio menas žmonėms lieka amžinas atgaivos šaltinis. Tuo įtikinamai atskleidžiama meninė tiesa, kad kūrybinė jėga – absoliuti vertybė.

Toks grakštus Vaivos jausmų dinamikos, spalvų kaitos romantinis kaleidoskopas (*Adagio*) ir bus vienas stipriausių baleto muzikos klodų. Vaivos poetinis vaizdinys atitinka klasikinį kūrybos motyvą – dienos, saulės, giedros spinduliavimo aspektą. Tai jaunystės ir džiaugsmo pasaulis. Vaiva žaisminga, tyra, net nesuvokia, kad žaidžia savo likimu. Pamiršusi dievišką statusą, elgiasi tarsi paprasta žemės mergaitė, grožio demonė, trokšta patikti išrinktajam. Baletė jos šokis – jaunystės privalumų žavesio demonstravimas, kerėjimas grožiu. Juosta – pagunda, susižavėjimo džiaugsmas. Nuaudė Vaiva juostą – išgirdusi muziką ir pamačiusi muzikantą, stveria iš staklių juostą ir ja leidžiasi žemėn. Taip gaivalingos stichijos, panteistinio vitališkumo jausmų apoteozės paveikta spontaniškai ji į jas ir sėdo austi juostos, išgirdusi muziką. Tai sielos audra.

Šoka Baltosios laumės...

Mėnesiena. Prie jūros šoka būrys efemeriškų būtybių. Ramų susimąstymą staiga keičia ryžtingas šokis. Kyla audra. Plaukia grėsmės debesys. Laumės, būdamos Saulės dukrelėmis, juos padabina šviesos spalvomis. Pagarbinusios saulėtekį dingsta. Baltųjų laumių apoteozei atskleisti skamba impresionistinių garsų muzika. O dieviškąją ramybę atskleidžia žaisminga garsų poliritmija. Šokis įgauna egzaltuotą, efemerišką nežemiškų būtybių šėlsmo įvaizdį. Beje, Baltųjų laumių šokis atliekamas ir kaip savarankiškas kūrinys. Čia būdingas simfonizuoto šokio tipas – likimo legenda. Šitokios V. Jakubėno lunarinės scenos

Baletas „Vaivos juosta“. Choreografė Marija Simona Šimulynaitė, šoka Baltijos baleto trupė. Martyno Aleksos nuotraukos

archaiškų lietuviškų mitų glūdumoje yra baleto ekspozicinės dalies puošmena. Jos žaliojo fono scenų, sukurtų V. Krėvės meninio žodžio galių dėka, balete tampa patraukliomis dėl to, kad jomis įreminamas visas veikalas.

Lietuviškos laumės, paimtos iš Mažosios Lietuvos mitų, siekiančių matriarchato epochą, yra laimės apraiška (žr. Matas Pretorijus, „Prūsijos įdomybės“, 1871). Jos priskiriamos mūzų kategorijai, dangaus deivių spiečiui. Jos dangiškos laumės – aukščiausio statuso dievybės, kuriančios grožį ir gėrį. Tos būtybės visada yra dievų dukterys. Visos laumės, mūzos, nimfos besąlygiškai myli muziką. Lietuvių mitologijoje jas aprašo Jonas Balys („Sakmės apie lietuvių fėjas“). Lietuvių mitinėse sakmėse laumės gražios, jaunos, kerinčios mėlynakės, atsiradusios iš gamtos gelmių. Tautosaka patrauklesnių būtybių už laumes nežino. Tačiau susitikimai su jomis žmogui pavojingi, nes jos geba ne tik žavėti, bet ir žudyti. Būtent tai laumių rūšiai priklauso ir Vaiva bei jos seserys – Baltosios laumės. Tautosaka pažymi, kad šios laumės buvusios tokios baltos kaip gulbės. Toks sakralinis baltumas spinduliuoja iš visos jų esybės, todėl mitologinėse sakmėse ir dainose jos įvardinamos Saulės dukromis, kurios mėgsta šokti mėnesienoje. Menininkai visada su jomis dalinasi savo svajonėmis, vienuma, šviesiais troškimais. Pulkas Baltųjų laumių – mėnulio vaivorykštės, jūroje uždega žibintus. Tai ženklas jų partneriams – dievų žirgeliams susitikti ir pašokti su saulės dukrelėmis. Dievų žirgeliai (dievų sūneliai) – balti, spindintys dvyniai, Baltąsias laumes (dievų dukreles) Joninių naktį paplukdo aukso valtele, pasisupa ant bangų ir šoka visi iki aušros. Kai-

Baletas „Vaivos juosta“: Straublys – Andrius Butkys

Vaivos ir Straublio duetas: Grytė Dirmaitė ir Andrius Butkys

Baletas „Vaivos juosta“: įžanga „Gintaro pilyje“

Vaivos ir Straublio duetas iš 2 veiksmo: Andrius Butkys ir Grytė Dirmaitė

Vaiva – Grytė Dirmaitė. 1 veiksmas: Vaivos variacija

„Kaimiečių šokis“ iš 1 veiksmo

Baletas „Vaivos juosta“: Vaiva – Grytė Dirmaitė, Kipšas – Naglis Bierancas

Epilogas: „Baltųjų laumių šokis“

Perkūno ir Vaivos scena: Grytė Dirmaitė ir Žilvinas Beniuševičius

„Mažojo velniuko šokis“ iš 2 veiksmo

Vaiva – Grytė Dirmaitė, Straublys – Andrius Butkys, Kipšas – Naglis Bierancas. „Šėtono šokis“ iš 1 veiksmo

Baletas „Vaivos juosta“: „Žaidimas“ iš 1 veiksmo

Miškinio scena: šoka Mantas Černeckas

mo vakarėliuose jos vilioja merginų mylimuosius, juos pražudo ir linksminasi toliau. Įprasmindamos visagalę gamtą, laumės išreiškia kartu ir žmogaus prigimties turtingumo spektrą, jo kūrybinių galių jėgą, jos sklaidą. Prie ežerų ir upių, rasotose pievose, Baltosios laumės taip įsišėlsta, kad sujaukia atmosferą ir ima lyti lietus. Po tokio šėlsmo žmonės javuose randa ištryptus „laumių ratelius“, kurie iki šiol išlikusi paslaptis. Laumių aktyvumą lemia mėnulio fazės – pilnaties metu jos galingiausios. Tokiomis naktimis Laimės linksmomis akimis žiūri į žemę ir Majos šydu gaubia menininkų tylą, padeda jiems paklajoti po nematomus pasaulius. Todėl mitologijoje Laimė (Baltoji moteris) – miražas, niekad nepasiekiamas moters idealo įvaizdis. „Anksti rytą Baltos Laumės laimę būrė man vienai. Ir išbūrė, ir nulėmė jaunai būti amžinai“ (Salomėja Nėris, 1926). Fatališkas sakralinio baltojo sureikšminimas lietuvių mituose peraugo ir į poeziją, žaidžia kaip meninio žavesio paslaptis, talento mįslė. Taip laumių vaizdinys veikė Adomą Mickevičių, kai jis rašė baladę lietuvių mitologijos motyvais „Svitezietė“ (1821) ir pripažino, kad kūrybos jėga eina ne iš žmonių. Pasak Marijos Gimbutienės, Laumės labiau žemiškos negu kitos deivės. Jos dar ir dvilypės – viena, nuostabios darbininkės, audėjos, skalbėjos, apdovanojančios žmogų gėrybėmis; kita, kenkėjos ir net mirties nešėjos. Laumės dažnai susijusios su vandens sfera. Iš vandens jų ypatinga vaisingumo galia. Jos giminingos jaunam mėnuliui. Tačiau jos yra ir sielos skausmo simbolis – lanko savižudžių (merginų) kapus, šoka su jų šešėliais. Undinės dainomis suvilioja skriaudėjus ir juos žudo. Laumės yra jaunos ir stiprios. Senų laumių nebūna. Šalia laumės veiklos tarp žmonių išliko kosminės dimensijos pa-

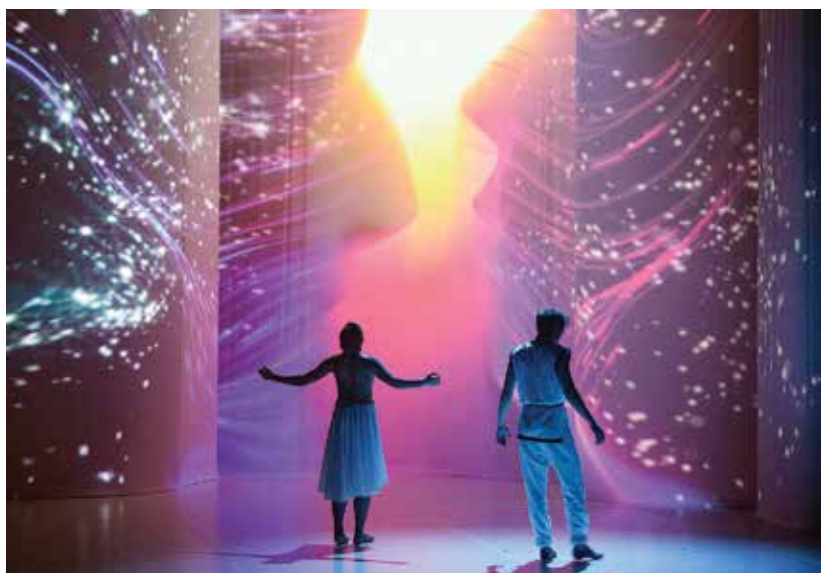

Straublys – Andrius Butkys, Vaiva – Grytė Dirmaitė, Perkūnas – Žilvinas Beniuševičius

Perkūno ir Straublio scena

sireiškimo motyvas, susijęs su lietumi: tai Laumės arba Vaivos juosta – Vaivorykštė. Tokia dieviškųjų dainių, muzikantų kilmė būdinga daugelio tautų mitologijoms. Taip pat ir lietuviškojo mito Straubliui bei Vaivai. Baltosios laumės turi ypatingą išskirtinę vietą „Vaivos juostoje“ ne atsitiktinai. Jos įkūnija kūrybinę sielos pavasarį. Jų šokiais pradedamas veiksmas neišnyksta. Tai viso kūrinio idėjos švytėjimas, mūzų palaiminga valanda, uždeganti, jaudinanti, kerinti. Tokia yra Baltųjų laumių šokio paslaptis – baleto estetikos ir mito semantikos raktas, rodantis jo metafizinę kokybę. Prūsijoje ir Žemaitijoje vaivorykštę žmonės vadino ir Laimos, ir Laumės juostos vardais. Tai suprantama, nes mituose jos yra dangaus deivės. Prūsijoje Laima žinoma ir kaip geroji laumė – sėkmės, turtų, talentų globėja. Tokią ją ir palydą – baltąsias laumes – aprašė ne vien M. Pretorijus veikale „Prūsijos įdomybės“ (1871), bet šių, retai pasirodančių svietui, dangaus deivių serijos minimos ir Simono Daukanto raštuose: vienos, lemiančios laimę (Laima, Dalia, Laimė, Laimelė, Tyklė), kitos, nešančios žmonėms nelaimes (Nelaima, Giltinė ir kt.). Matriarchato tyrėja prof. M. Gimbutienė kaip vieną pačių įspūdingiausių lietuvių mitinių būtybių įvardina Laumę. Amazoniškos prigimties, patraukli, impulsyvi, prieštaringa, racionali būtybė, bet kokia kaina siekianti laisvės. Laumės simbolizuoja ne tik temperamentą, pašėlusį gyvybingumą, energijos perteklių, bet ir nežabotą grėsmingumą. Todėl žmonių santykis su jomis apipintas legendomis, prieštariniais įvykiais.

Baleto finalas: „Danguje nušvinta vaivorykštė“

Vaivorykštė: jos paslaptis spindi mito erdvėje

Lietuvių mitas dar pasakoja: kai dievas Praamžius (kitur Pra-
korimas) pasipiktino žmonių blogais darbais, nutarė juos nu-
bausti tvanu. Tą įvykdęs ir pamatęs rezultatą, pasigailėjo žūs-
tančių ir pasiuntė juos gelbėti dangaus laumę – Vaivorykštę. Ši
puikiai atliko užduotį, o sutramdžiusi tvaną, ir toliau liko rūpin-
tis žmonėmis. Ji skelbė: kai danguje pasirodysianti plačia mė-
lyna juosta, žmonės turės daugiau baltos duonos negu juodos;
kai plačiausia juostoje bus raudona spalva, bus daugiau juodos
duonos, ir metai bus blogi, gali kilti karai. Tokią reikšmingą misi-
ją atlikusi, Vaivorykštė nusipelnė deivės statuso ir gavo Laimos
vardą. Lietuvių mitologijoje Vaivorykštė vaizduojama gerianti
vandenį iš visų žemės telkinių – upių, ežerų, jūros ir perduo-
danti debesims. Svarbiausia tai, kad vanduo, pakeltas į dangų,
virsta palaima žmonėms, atgaivina žemę, augina derlių.

Pasirodžiusi dangaus skliaute, nejučiomis prikausto dėme-
sį. O kiek legendų ir padavimų apie vaivorykštę sukūrė įvairios
tautos. Pavyzdžiui, senovės Graikijoje vaivorykštę įsmenino
deivė Iridė (vardas Iridė ir reiškia vaivorykštę). Senovės graikų
supratimu, vaivorykštė jungė dangų ir žemę, ir Iridė buvo tarpi-
ninkė tarp dievų ir žmonių. Vaivorykštė visada susijusi su saule
ir lietumi. Ji gali pasirodyti ir prieš lietų, ir lyjant, ir po lietaus.
Dangaus reiškiny – vaivorykštė (Vaivos juosta) nuo seno įam-
žinta meno kūryboje. Kokybinė erdvė, šviesos dievų pasaulis,
jų dieviškieji atributai žmonėms visada buvo gerovės ir sėkmės
šaltinis. Mitinė Vaivorykštė, kaip kosminis reiškiny, suvereni

Perkūno atvykimo scena

dievybė, simbolizuoja amžiną gyvybingumą, nes maitina debesis, atjaunina žemę (lietus). Būdama tiltas (jungtis) tarp dangaus ir žemės, yra vienišas mitinis personažas, apgaubtas paslapčių skraistėmis. Jos erdvė – vandens stichija, karalystė, sukelianti laumių šėlsmą. Pirmosios jauno mėnulio naktys yra aistringiausių laumių temperamento laikas. Todėl sakmės šia tema – vieni egzotiškiausių laumių demoniškų galių puslapių. Lietuviškoji Vaivorykštė (Vaivos juosta) išskirtinė tuo, kad joje slypi laukinės gamtos egzotika, kosminės erdvės grožybė, stichiškumo, spontaniškumo įsikūnijimas. Ji yra grožio ir gėrio hiperbolė, danguje gundo dievus, mainosi, keičia spalvas, žavi, ker. Kaip gamtos reiškinys, ji susijusi su vandens stichija, su lietumi, perkūnijomis, audra. Vaivorykštė (Vaiva), taip pat daug kur sugretinama

su laumių pasauliu, – sudvasintas gamtos reiškiny. Jos būdingi bruožai: spindesys, puošnumas, spalvingumas, sakralinis baltumas. Jos pasirodymą visur lydi šviesokaita ir debesų partitūra, saulėti lietaus lašų atspindžiai. Todėl ši transcendentinė metafora, stichiškas gamtos spalvų spektras sukuria patrauklų ir viliojantį deivės personažą. Folkloras – grožio šaltinis, Vaivorykštę parodo kaip žavingą gamtos egzotikos stebuklą. Akims tai – pasigėrėjimo objektas. Todėl ji ir mituose apipinta įvairiomis variacijomis: Dangaus gyvatė, Straublė, Smakas, Drignė, Malonės juosta, Laumės juosta, Vaivora. Ši vardų gausybė visada domino tiek mokslą, tiek meną. Prūsijoje ir Žemaitijoje, pasak XIX a. etnografo, tautosakininko, literatūros istoriko Liudviko Adomo Jucevičiaus „Mitologijos pradų“, Vaivorykštė daugiausia vadinta Laumės juosta. Kitur – Karaliūnė. Kai žmonės mato vaivorykštę,

Baletas „Vaivos juosta“. Pasakiškų būtybių šokis

paprastai sako: tai Laumė danguje gundo dievus. Toji dievaitė stebuklingu savo grožiu suviliojanti kiekvieną, o suviliojusi savo auką, įvaranti neviltin ir kartais net nužudanti. Jos juosta todėl vadinama Linksmybe. Ji žėri iš tolo mirtingųjų akims, o kai tik prieini artyn – tuoju dingstanti. Toks jos įvaizdis tapo mėgstamu poetų motyvu, iššūkiu tikrovei – iliuzija, kuri žėri tik iš tolo. Kai lietūs lyja, o saulė šviečia, žmonės sako: „Karalienė verkia.“ Mitinėje tradicijoje lietūs lyja tada, kai dievai barasi arba vienas iš dievų poros žūsta. Matriarchalinės žmonių gerovės globėja Vaivorykštė, kaip tarpininkė tarp dangaus ir žemės, visuose mituose neturi sau lygių. „Vaivos juostos“ baletė jai skirta ypatinga vieta ir reikšmė: ji – finalo, visų dramatiškų įvykių aukščiausias taškas, likimo apoteozė.

Vaivos ir Straublio duetas: Straublys – Andrius Butkys, Vaiva – Grytė Dirmaitė

Kūrybos galių pakylėjimas

Mistinis tautos kodas V. Jakubėno balete yra aukščiausias kūrybos raiškos simbolis. Kaip kūrėjas, jis savitas tuo, kad muzikoje visas dieviškąsias reikšmes jis geba nukelti į žemę, o žemiškas – sudievinėti. Kur slypi V. Krėvės, V. Jakubėno (taip pat ir P. Slavėno) „Vaivos juostos“, matriarchato laikų sakmės, gimusios pagoniškos Prūsijos lietuvių žemėje, kur buvo ryškus deivės Vaivorykštės kultas – kūrybinio katarsio mitinė esmė. Žinomame mite apie pasakiško grožio audinį – dangaus deivės Vaivorykštės juostą, svaigulingą dangaus būtybės romaną su žemės vaikinu, užrūstinusiu panteono vyriausiąjį dievą Perkūną, atnešusį deivės žūtį. Tačiau svarbu, kad žemės muzikantas nepabūgsta blogio demono ir jo kerštą nugali tobulu menu. O visuotinis gedulas dėl nužudytos grožio, gėrio ir meilės deivės skamba lyg moralinis teismas smurtui. Šis mitas ir technikos triumfo epochos visuomenę jaudina savo absoliučiu dvasingumu, moraliniu tyrumu ir amžina metafizine tiesa. Magijos įtaigą liudija tautos meno kūryba.

Prie šios bylos prisideda mūsų analizuojamas baletas „Vaivos juosta“, šiandien visu ryškumu išskylantis kaip estetinio prado žmogaus prigimtyje sugestijos. V. Jakubėną imponavęs Juozo Gruodžio baletas „Jūratė ir Kastytis“ originalumas ir modalumo paveldas jaunam kompozitoriui tapęs svarbia ieškojimų dirva, toliau jį skatino tuos privalumus plėtoti savo kūryboje. Todėl pagrindinių „Vaivos juostos“ herojų charakteristikose aptinkame tiek daug senovinių muzikos dermių atgarsių. Juos kompo-

zitorius modernistas stengiasi sujungti su laikmečio meninės kūrybos arsenalu. Visų baleto veikėjų muzikinės charakteristikos išbaigtos, o finalas priartėja prie garsiausių pasaulio muzikinių dramų. Sujungdamas tradicines ir moderniosios muzikos raiškos priemones, V. Jakubėnas sukūrė tikrai tautišką ir kartu modernų baletą. Šiai išvadai pagrįsti pasitelkėme veikalo muzikinę dramaturgiją, kuri atsiskleidžia įvairiuose scenos lygmenyse (mitas – folkloras – metafizika) ir plėtoja įvairius, skirtingus (likimo, meilės, dievų valios, žmonių aktyvumo ir amžino kūrybiškumo) leitmotyvus. Toks kontrastingas muzikinių temų srautas provokuoja dramatinio šokio koncepciją. Klavyras liudija, kaip puikiai subalansuotos Vaivos ir Straublio muzikinės charakteristikos. Jų temose ir plėtotėse girdėti poetinių, lyriškų lietuviškų melodijų aidų, dainingos melodijų linijos, turtingas senovinių dermių koloritas, metroniminė įvairovė ir moderni harmoninių junginių dinamika (*Adagio* iš 1 v. ir 3 v. 2 pav.). Ir kitų herojų muzika gausiai apipinta gamtos fono, kupino dvasingų mitinių būtybių (kordebaletas). Šios scenos imponuoja savo egzotiškumu ir yra įspūdinga „duoklė“ baltojo baleto (ballet blanc) tradicijai. Tai jau minėti Baltųjų laumių šokiai, kurių muzika įrėmina visą baletą, patvirtindami Česlovo Milošo teiginį, kad Lietuva – ištisai mistinė šalis. Muzikinis pirmo veiksmo *Adagio* ir pirmas Vaivos pasirodymas atitinka mitą, kurį užrašė etnologijos tyrėja Eugenija Šimkūnaitė, o iššifravo astronomas P. Slavėnas, akcentuoja Vaivos atributą – dangiško grožio juostą, kuria ji nusileidžia į žemę. Būtent tai atitinka ir V. Jakubėno muzikos impresionistinę stilistiką: akimirkos žavesys, apstulbinantis Straublį Vaivos atributas – juosta – ne kaimo mergelės menas, o dieviškumo

simbolis, sukurtas kūrybinio katarsio metu. Čia susitinka gėris ir blogis. Vieni baleto veikėjai simbolizuoja meilę, grožį, gėrį, darbštumą, kiti – rūščią antgamtinę galybę. Šių dviejų pasaulių susidūrimas, pasak muzikologės Onos Juozapaitienės, ir sudaro baleto muzikinės dramaturgijos pagrindą, kur „skaidrus lietuviškas lyrizmas darniai susilieja su subtiliomis impresionistinių harmonijų spalvomis, intonacijų struktūra artima lietuvių liaudies dainoms“. Blogio ir griaujamųjų jėgų simboliai Perkūnas ir Velnias balete tokie įspūdingi, jog choreografoi abejojo, ar jie savo ryškumu neužgoš pagrindinių veikėjų. Šaržuodamas jų agresyvumo protrūkius, rašytojas V. Krėvė savo kūrinyje blogio personažus dažnai vaizdavo su humoro gaida, todėl kompozitoriaus V. Jakubėno muzika irgi nuspalvinta grotesko motyvais. Pasak prof. Rimanto Janeliausko, Perkūną charakterizuojanti muzika yra kupina chromatikos, disonansų, kampuotos ritmikos. To prisodrinta visa jo blogio sfera. Jau patį pirmąjį Perkūno pasirodymą (1 v.) lydi atšiauri, grubi, pilna aštrių sąskambių muzika. Galingai skamba ekspresyvus, pilnas vidinės jėgos, tonacijos atžvilgiu nepastovus motyvas. Perkūno nežemišką rūstybę ir galybę dar labiau sustiprina taškuotas ritmas ir chromatiniai pasažai. Visa tai muzikai suteikia gyvybingumo ir savotiškos paslapties, o Perkūnui – ryškaus personažo bruožų, anot kompozitoriaus Jurgio Juozapaičio. Puikus demoniškų jėgų papildas yra folklorinio kipšo scenos muzikinė charakteristika finale. Tempų ir metroritmų įvairovė, gausybė sinkopių ir dinaminių siurprių sukuria tikrą „peklą“. Ši „velniška“ fortepijoninė baleto muzikos miniatiūra byloja, jog personažas išplaukia iš lietuviškos tautosakos apie velnius. Tuo tarpu pagrindinių herojų (dievų)

muzika skamba kaip savita meninė pozicija – kaltinamasis aktas agresijai, smurtui. Derminė muzikos ir moralinė minties atsvara agresyviai jėgai – Miškinio paveikslas („Miškinis šoka“). Šis tūkstantmetis girių valdovas savo filosofiniu ramumu visur sutramdo įsiutusio Perkūno pyktį. Su savo miško svita (laumės, laumžirgiai) Miškinis balansuoja pusiausvyrą tarp gamtos, žmonių ir dievų. Muzikinė miškų karaliaus charakteristika sudaro modernių sąskambių ir sudėtingų metroritmų įvairovę, tuo personažą nuspalvindama šiuolaikiška „diplomato“ tendencija visų pavojų akivaizdoje. Čia kompozitoriui pavyko puikiai sujungti folklorą su moderniosios muzikos raiškos priemonėmis, primenančiomis lietuviškų sutartinių archaiką. Tuo „Vaivos juosta“ pranoksta nacionalinį uždarumą, žadina kūrybines jėgas, žmonijos dvasinį renesansą. Tai tautos nemarumo motyvas. Baletu klavyras, kurtas ant karo slenksčio (1943–1944) ir abiemis autoriams – V. Jakubėnui ir V. Krėvei – paliekant Tėvynę, paliktas kaip dovana, tikint, anot Vydūno, kad gyvybingos ir kūrybiškos tautos pavergti negali jokia prievarta.

III. LAIKO DULKES NUŽĖRUS

„Vaivos juosta“: raktai vartams atrakinti

*Irena Skomskienė. „Tėviškės žiburiai“, 1996 m. Torontas.
Kanados lietuvių tautinės krypties savaitraštis*

Tikimasi Vlado Jakubėno „Vaivos juosta“ pastatyti, minint kompozitoriaus mirties 20 m. sukaktį arba jo šimtmečio metais – 2004.

Isteigus Vilniuje Kompozitoriaus Vlado Jakubėno draugijos Lietuvos skyrių (1992), nemažai nuveikta, restauruojant baletą „Vaivos juosta“. Pasirūpinta baletu klavyro sugrąžinimu į Lietuvą. Veikalo instrumentaciją atliko kompozitorius Jurgis Juozapaitis 1994–1995 m. Libretą ir choreografiją kūrė baletu artistas Jonas Katakinas. Taigi viskas paruošta. Bet lėšų nėra. O kompozitorius Vladas Jakubėnas vylėsi: „Jeigu kada griūtų geležinės uždangos, ir mes vėl susitiktume su krašte išlikusia tauta, laikyme mūsų šventa pirmą pareigą išgelbėti mūsų kompozitorių emigrantų kūrinis nuo sunykimo, juos dokumentuoti,

įamžinti, kai mūsų nebebus gyvų“ („Muzikos žinios“, 1976). Tad „Vaivos juostos“ pastatymas būtų tiesioginis atsiliepimas į šio kompozitoriaus testamentą vykdymą. Tarp šio užmojo vykdytojų yra kompozitorius Darius Lapinskas. Jo įvairiapusį talentą labai vertino ir pats V. Jakubėnas, nemaža rašė apie savo jaunąjį kolegą. Ypač žavėjosi, kad D. Lapinskas ne tik kompozitorius, bet ir preciziškas dirigentas, žaismingai įvertinantis pačią sudėtingiausią metroritmiką. Kadangi tokių ritminių keblumų nestokoja ir baleto „Vaivos juosta“ partitūra, Darius Lapinskas pakviestas talkon. Jis mielai sutiko ir, susipažinęs su partitūra, pasakė: „Vienas malonumas diriguoti.“ Baletmeisteris Jonas Katakinas po triumfo tarptautiniame konkurse Japonijoje (1996 m. vasario mėn.), kur jo parengti šokėjai skynė laurus ir gavo aukso medalį, nuo pavasario vėl dirba „Vaivos juostai“. Pagrindiniais šio veikalo atlikėjais jis paskyrė visus pastarųjų dvejų metų tarptautinių baleto konkursų laureatus. Taigi „Vaivos juostoje“ sužerėtų visas Lietuvos baleto žvaigždynas. Paremkime jų triūną (...). Laukiame ir Lietuvių fondo užsienyje dėmesio (...). Priešingu atveju Vlodo Jakubėno atminimo sukaktys bus gedulingas. Kadangi krėviškoji Vaiva su jakubėniškos muzikos aureole išreiškia pačios Lietuvos likimą, suremkime pečius ir nutieskime Vaivos juostą per Atlantą į Lietuvą. Tai bus ne mažiau reikšminga, kaip Baltijos kelias.

Tėvynė nepamiršta savo kūrėjų

Irena Skomskienė. „Muzikos žinios“, 2007 Nr. 259.
Šiaurės Amerikos Lietuvių muzikos sąjungos žurnalas

2006 m. gruodžio 13 d. Vilniuje, Teatro, muzikos ir kino muziejuje, įvyko Lietuvos kompozitoriaus impresionisto Vlado Jakubėno mirties 30-ųjų metinių atminimo vakaras, suorganizuotas Vlado Jakubėno bei Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugijų. Jį vedė prof. Petras Kunca, pirmasis „Vaivos juostos“ muzikos su B. Dvariono muzikos mokyklos pedagogų kameriniu orkestru dirigentas (2001).

Visuomenei akcentuota, ką kompozitorius V. Jakubėnas davė Lietuvai ir jo vieta lietuvių profesionaliosios muzikos baruose, pabrėžiant pastangas tradicinio lygio muziką praturtinti tautiškumo ir modernumo sinteze. Vakaro programoje nuskambėjo būtent tokio stiliaus V. Jakubėno kompozicijos, pradedant video juostoje (JAV) užfiksuotu paties autoriaus komentaru apie savo kūrinius, sukurtus gyvenant Lietuvoje. Gausiai susirinkusią publiką savo atsiminimais apie Vladą Jakubėną sušildė jį asmeniškai pažinoję: biržietė Aleksandra Balčiauskienė, Algirdas Avižienis, Čikagoje lankęs kompozitoriaus fortepijono klasę; prof. Jurgis Dvarionas, prisiminęs viešnagę JAV ir bendravimo su kompozitoriumi valandas.

Pagrindinė šio memorialinio vakaro dalis buvo naujo Vlado

Jakubėno draugijos leidinio – baletu „Vaivos juosta“ klavyro pristatymas. Jame kalbėta, jog kūrinys, kaip lietuviškos dvasios rezonansas, laiku išgelbėtas iš jau sunkiai beįskaitomo autoriaus rankraščio ir dabarty turi sceninę perspektyvą. Kurtas per abi okupacijas (rusų ir vokiečių) baletas, gaila, nesulaukė savo numatytos premjeros. Tad kodėl šiandien to negali būti. Deja, skeptiškai į tai žiūri net nūdienos nacionalinės premijos laureatas doc. dr. Jonas Bruveris. Pats dirbęs LNOBT, žinąs realybę, bet jos keisti neskatinąs. Spontaniškai kilo ir kitokių nuomonių, kurias meniškai pateisino dvi pianistės, atlikusios keletą fragmentų iš baletu. Prof. Birutė Vainiūnaitė paskambino egzotiškąjį Baltųjų laumių, Miškinio bei finalinius šokius, Vaivos variacijas, Vaivos ir Straublio dueto Adagio, Perkūno ir Straublio konflikto sceną. Pianistė Virginija Daugirdienė koncertinę dalį užbaigė temperamentingu „Mažojo velniuko šoku“. Šie baletu fragmentai bylojo, jog tautiškumo ir modernizmo sintezės muzika puikiai perteikia lietuviško mito nemarumą apie amžinąjį kūrybiškumo idėjos švytėjimą.

Prisimenant šio baletu prieškarinę kūrybinę grupę ir Leivos Hofmeklerio, turėjusio diriguoti „Vaivos juostą“, tragišką žūtį 1941 m., prof. Markas Petuchauskas papasakojo apie visos Hofmeklerių muzikantų šeimos įnašą į prieškarinės Lietuvos kultūrą, taip pat apie V. Jakubėno pasirinkimą, toleranciją, pagarbą visų rasių, tautybių ir istorinių patirčių žmonėms. Naujasis leidinys – „Vaivos juostos“ klavyras – atkurtas dėka muzikos profesionalų kruopštaus darbo: smuikininkas Algis Uškevičius ilgai šifravo V. Jakubėno rankraštį ir kompiuteriu perrašė visą

baletą, o Sigitas Mickis atliko korektūrą, surado trūkstamus muzikos fragmentus ir parengė spaudai visą klavyrą.

Minėtą vakarą papildė puikios Vladui Jakubėnui skirtos Lietuvos radijo programos (autoriai Viktoras Gerulaitis ir Jūratė Mikiškaitė). Straipsnius, reportažus iš šio renginio išspausdino dienraštis „Lietuvos žinios“, kultūros savaitraštis „7 meno dienos“, V. Jakubėno gimtinės Biržų rajoninė spauda, išeivijos spauda JAV, Kanadoje. Taigi Lietuva pagerbė Vladą Jakubėną, išskyrus Kultūros ministeriją ir LNOBT vadovybę, tebesilaikančią sprendimo, kad „Vaivos juostos“ pastatymas yra „ne mūsų reikalas“, demonstruojant vis gilėjančią prarają tarp meną mylinčios visuomenės ir menui vadovaujančių institucijų „kultūros politikos“.

Kada ateis pelnytoji lemties valanda?..

Kompozitorius Teisutis Makačinas, tuometinis Kompozitoriaus Vlado Jakubėno draugijos valdybos narys, susipažinęs su „Vaivos juostos“ klavyru, 2004 m. rašė: „Emocinga ir spalvinga, impresionistinio pobūdžio V. Jakubėno muzika žada būsiant gražų, įspūdingą spektaklį su sąlyga, kad bus sukurta tinkamo meninio lygio, dideliame simfoniniame orkestrui skirta, LNOBT orkestro meninį pajėgumą atitinkanti baletų partitūra. Išlikusi muzikinė medžiaga suteikia tam pagrindą.“

Taigi po septynių dešimtmečių „Vaivos juosta“ imta žadinti iš priverstinio letargo. Pradėtas šio tautinio baletų pirmieivio kelias

į pirmąją savo teatro sceną Tėvynėje. Deja, nebuvo lemta laukti lengvos pergalės. Svarstymuose, disputuose patirta visko – ir entuziastingo pritarimo, ir kategoriško bei garsaus abejingumo. Suprantama, siekius žlugdė tai, kad baleto siužete pasirodė per maža lengvos, triukšmingos pramogos, kurios gviešiamasi visur, kur pažvelgsi... Nuolatiniai baleto meno didžiūnų klausimai daugiausia sukosi apie tai, ar tautos meninės, dvasinės vertybės šiandien bus patrauklios komercinei, pragmatiškai rinkos visuomenei; kam to reikia, kai kultūros prioritetai kiti. Tačiau neilgai trukus jau galėjome pateikti ilgoką sąrašą ryškių Lietuvos kompozitorių, garsių baleto šokėjų, talentingų režisierių, kurie pakviesti rimtai galvojo apie „Vaivos juostos“ pastatymą, jeigu jį primtų jau atkurtosios Lietuvos nepriklausomybės Nacionalinis operos ir baleto teatras. Sąjūdžio euforijos poveikyje viltinškai tikėtasi, kad išeivijos kūrybą Lietuva susigrąžins be kliūčių. 1993 m., tik gavus baleto rankraštį iš V. Jakubėno sesers šeimos Čikagoje, tikėtasi baleto pastatymo perspektyva sudominti visų pirma Kultūros ministeriją – sulaukta aiškaus atsakymo: „Tegul tuo rūpinasi ponai amerikoniai.“ Tai buvo pirmas oficialus „Vaivos juostos“ sutikimas Tėvynėje. Kilus nesutarimams ir ginčams dėl finansinių reikalų, gauta pasiūlymų ieškoti kitų teatrų Lietuvoje – Kaune, Klaipėdoje. Nesėkmingai. Tačiau rankos nenuleistos. Antai 2001 m. Tilžėje susitikusios Mažosios Lietuvos reikalų tarybos konferencijoje JAV Baltų laisvės lygos viceprezidentė Angelė Nelsienė, Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkė Laima Žiobienė su Kompozitoriaus Vlado Jakubėno draugijos pirmininke, tariasi dėl „Vaivos juostos“ klavyro restauravimo rūpesčių. Lietuvoje viešėjęs JAV lazerių šviesų instalia-

cijų dailininkas Hiro Yamagata sudominamas „Vaivos juostos“ baleto scenos apšvietimo perspektyva. Vilniuje apsilankiusi jauna modernaus baleto šokėja iš Australijos Sally Wicks, gavusi „Vaivos juostą“, panoro sukurti lietuviško baleto scenografiją ir atlikti jame Vaivos vaidmenį. Baleto dekoracijų ir kostiumų eskizus kūrė dailininkė Jūratė Raščinskaitė, kviesti diriguoti Darius Lapinskas (Čikaga) ir Mindaugas Piečaitis (Vilnius). Ieškant lėšų, kreiptasi ir į geros valios tautiečius užsienyje, ir į žinomus labdaros bei paramos, ir į garsiausius verslo, pramogų pasaulio magnatų fondus su daugelio muzikos, meno garsenybių pasirašytais prašymais. Gaila, daugelis vilčių buvo tuščios. Tarp jų ir garsusis Lietuvių kultūros fondas JAV. Kompozitoriaus Vlado Jakubėno draugijos – visuomeninės, ne pelno siekusios kultūrinės organizacijos galimybės buvo ribotos, nes Lietuvos Respublikos įstatymai praktiškai žlugdė veiklą, neatleisdami paramą teikiančius nuo mokesčių. Rėmėjai visuomet klausdavo: „Ar esate atleisti nuo mokesčių? Jeigu ne, tuomet jūsų remti mes negalime.“ Šis užburtas ratas pasirodė neįveikiama tvirtovė. Lietuvos Nacionalinis operos ir baleto teatras (LNOBT), įrašęs Vlado Jakubėno baleto „Vaivos juostos“ pastatymą į savo kūrybinius planus, suteikęs Draugijai vilties, kaip tai dažnai nutinka, suskubo kelti kainą iki nepasiekiamų aukštumų, tuo užkirsdamas kelią jam į didžiąją sceną. Todėl, kai buvo pasibelsta į teatro Meno tarybos duris, patirta naujų smūgių...

Fragmentai iš LNOBT posėdžio protokolo

Jonas Katakinas: Instrumentavus baletą, jį reikia grąžinti į sceną. Susipažinęs su klavyru, konstatuoju: siužetas puikus. Galima parengti gerą spektaklį su lietuviška choreografija, nes F. Lapuchovo planas žuvo. Siūlau statyti dviejų dalių spektaklį. *(išdėsto savo choreografijos projektą)*

Vytautas Laurušas: O kur muzikinės charakteristikos? Ar yra veikale tai, ko dabar reikia teatrui.

Algimantas Kalinauskas: Esmė – nacionalinė mitologija. Kuo mažiau turinio, kuo daugiau meno.

Tatjana Sedunova: Baletas per ilgas. Gal užtektų vienaveiksmio...

A. Kalinauskas: Vienas veiksmas – tik solistui pasirodyti. Žiūrovui to nepakaks.

Jurgis Juozapaitis: Ieškom optimalaus varianto. *(išdėsto savo projektą)*

V. Laurušas: Dar toli gražu iki baleto. Reikia darbinės grupės. Susėskim prie klavyro, nes jo dar nėra...

J. Juozapaitis: Netiesa. Klavyras yra. Yra ir baletas. Pasigesta siužetinio klavyro. J. Katakinas sako, jį pateikęs, ar reikia pakartoti?

V. Laurušas: O kur solistai, duetai, ansambliai, kordebaletas.

Juozas Širvinskas: Per anksti viską darom. Muzikinių charakteris-

tikų nėra. Netikiu, kad yra trijų dalių muzikinės dramaturgijos. *J. Katakinas trečią kartą dėsto savo projektą. Jį papildė J. Juozapaitis, pateikdamas klavyro muzikinę charakteristiką.*

V. Laurušas: Geriau pasiklausykime pačių geriausių ištraukų. *Pianistė paskambina keletą baleto muzikos fragmentų.*

V. Laurušas, tęsdamas savo komentarą: Taip ir maniau, kad Juozapaitis tik sugadins klavyrą...

Laimis Vilkončius: Šiandien aptariamą tik organizacinę problemą. Vyksta ginčas tarp V. Laurušo ir J. Juozapaitio. Reiktų gerbti autorių ir nevaržyti jo, kaip klavyro autoriaus, kūrybinės laisvės. Siūlau peržiūrėti abu klavyrus – siužetinį ir muzikinį – ir vėl susitikti. Reikia objektyviau spręsti šio baleto pastatymo problemą.

Tarybos posėdžio išvada: „Veikalas nesutvarkytas, neparengtas scenai, muzika niekam tikusi, jokio baleto čia nėra. O dėl choreografijos – Lietuvoje nėra kūrybingų choreografų...“

Dėl to tolimesnių svarstymų nebuvo. Ir vėliau įsitikinta, kad dėl egzodo kūrybos grąžinimo į Tėvynę daugelio Lietuvos kultūros bei politikos veikėjų skambūs žodžiai yra viena, o realybė pasirodė kitokia...

Pagarbos žodis geros valios žmonėms

Laimei, šiame nykiame kelyje sutikta ir gerumo, ir supratimo: mūsų siekis nuvedė į JAV (Florida) pas 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro Jono Vileišio anūkę Dalią Devenytę-Bobelienę, Devenių kultūros fondo prezidentę. Ji neabejodama tapo Tėvynėje pasmerkto kultūros projekto rėmėja. Ir ne vien ji. Erika Brooks (V. Jakubėno fondo Čikagoje reikalų vedėja). Tai vienos ryškiausių Lietuvos kultūros rėmėjų, jautriai ir nuoširdžiai atsiliepusių į Kompozitoriaus Vlado Jakubėno draugijos kvietimą palydėti „Vaivos juostos“ baletą į sceną, skiriant jo pastatymui vieną didžiausių investicijų. Jos finansavo jau bedylančio autoriaus kūrinio rankraščio perrašymą kompiuteriu ir jo muzikos fortepijoninio klavyro leidybą 2006 m. Kompozitorius Marius Baranauskas atliko viso baleto muzikos instrumentuotę: 3 veiksmų, 4 paveikslų veikalą sudėstė į dvi dalis, pritaikė teatro scenai. Lietuvos nacionalinis simfoninis orkestras ir jo dirigentas Modestas Pitrenas prikėlė iš užmaršties visą Vlado Jakubėno veikalą, parengė baleto muzikos partitūros įrašą, tuo atverdamas kelią jam į sceną. Tačiau šiems parengiamiesiems darbams reikėjo dešimtmečio. Tuo metu ištiko ir skaudi netektis: Jonas Katakinas – P. Čaikovskio „Gulbių ežero“, „Spragtuko“, „Miegančios gražuolės“, S. Prokofjevo „Romeo ir Džiuljetos“, V. Ganelino „Baltaragio malūno“ baletų pagrindinių vaidmenų atlikėjas, talentingas menininkas, daug kovojęs, kad Lietuvoje apskritai išliktų baleto menas, – pasitraukė Amžinybėn...

Sutelktos jėgos duoda rezultatų

Vlado Jakubėno draugijos valdyba, muzikos specialistai – daugelis neliko abejingi didžiam ir kilniam tikslui. Pakanka minėti reikšmingą 2008 m. vasarą surengtą Vilniaus M. K. Čiurlionio menų gimnazijos Baletų mokykloje jaunų kompozitorių Jono Jurkūno ir Donato Zakaro atliktos kompiuterinės versijos fortepijoninio „Vaivos juostos“ klavyro perklausą, kur muziką puikiai įvertino tiek mokyklos direktorė Jolanta Vymerytė, tiek choreografas Vytautas Brazdylis, taip pat muzikologė Vytautė Markeliūnienė. Jie kėlė idėją, kad būtų galima net mokyklos sąlygomis pastatyti keletą baletų siuitų ir parodyti jas įvairiuose Lietuvos miestų meno mokyklose. Profesoriai P. Kunca ir R. Janeliauskas pabrėžė išliekamąją baletų muzikos vertę, tautiškumą, etnokultūrinę dvasią, apgailestavo, jog iki šiol toks vertinimas kūrinys guli sugrįžęs į tėvynę neliečiamas, kad jis vertas net daugelio didžiųjų Europos scenų. (Edvardo Šulaičio straipsnį apie perklausos renginį 2008 liepos 22 d. išspausdino „Tėviškės žiburiai“). Muzikologė O. Juozapaitienė 1998 m. spalio mėn. kultūrinio savaitraščio „Dienovidis“ puslapiuose išspausdino plačią „Vaivos juostos“ meninės vertės apžvalgą. Kad pasirengimui atvesti baletą į Tėvynės sceną Kompozitoriaus Vlado Jakubėno draugija telkė daugelį geranoriškų kultūrinių pajėgų, įrodo solidūs ekspertų, specialistų sambūriai. Itin atsakingai ieškota statytojų – kalbėtasi, tartasi ir su režisieriumi, prof. Jonu Vaitkumi, ir su jauna talentinga dirigente Mirga Gražinyte-Tyla. Nė akimirkai neatvėso gyvas darbas: draugijos valdybos posėdžiai, pasitarimai, disputai – visa dėl vieno tikslo, ant vieno bendro aukuro.

IV. JAUNŲJŲ DIENOS

Vlado Jakubėno legendinio likimo „Vaivos juosta“, po ilgų klajonių bei užmaršties sugrįžusi į Tėvynę, pagaliau nusileido į pirmąją savo sceną. „Baltijos baletų“ jaunųjų šokėjų kolektyvas, sugrąžinęs „Vaivos juostą“ į teatro sceną, atliko savo kilnų darbą. Deja, dėl suprantamų priežasčių, menkos visų kūrybinės trupės patirties įspūdingas mito žavesys šį kartą negalėjo suspindėti scenoje visomis savo vaivorykštės spalvomis. Pirmiesiems baletų istorijoje statytojams ir artistams nepavyko pasiekti laukto įspūdingų choreografijos aukštumų, ir spektaklis pasirodė vien kaip nuoširdus bandymas įsijausti į sudėtingą ir dangaus dvasios kupiną lietuviškų mitų, muzikos magijos pasaulį. Daugelis to priežasčių slypi taip pat ir pastatymo erdvėje: Rusų dramos teatro scena pasirodė šiam baletui per maža, ir jos galimybės menkos. Dėl mažo ploto nebuvo galima pasikviesti gyvo orkestro, būtino baletui mene, dėl to teko tenkintis muzikos fonograma. Tad baletų muzikos atlikimas liko esminiu spektaklio įtaigos ir jo meninio bei emocinio lygio trūkumu. Nežiūrint to, žiūrovus patraukė nemaža ir pakiliai sušoktų scenų. Nepamirštama graži buvo Vaivos juostos audimo choreografija, kai vaidmens atlikėja Grytė Dirmaitė, video projekcijų lydimu, žaismingai, patraukliai šoka po visą sceną, komponuodama audimo elementus; kai su-

Baletas „Vaivos juosta“: 2 veiksmo scena „Gintaro pilyje“

žavėta Straublio (Andrius Butkys) muzikos žemėje, skuba austi pasakiško grožio juostą. Įdomus ir kūrybiškai išspręstas Baltųjų laumių šėlsmas mėnesienoje. Sudomino ir patraukė projekcijos pagalba scenografijoje atvertas kosminės Akies įvaizdis. Deja, tokiomis meninėmis choreografinėmis akimirkomis premjeros žiūrovams pasidžiaugti teko retai. Spektaklis galėjo augti, bręsti, siekti meninių aukštumų, jeigu jam būtų lemta gyvuoti repertuare. Deja, jo sceninė biografija baigėsi premjera.

Iš spaudos atsiliiepimų

Audronė Žiūraitytė. Savoji „Vaivos juosta“

„Muzikos barai“, 2015 Nr. 1–2

Ar šiandien pastatyta „Vaivos juosta“ atspindi muziką kūrusio kritiko ir straipsnius rašiusio kompozitoriaus V. Jakubėno įsivaizduotas baleto žanro aktualijas – kūrinio lietuviškumą, raiškos, orkestruotės santūrumą, lietuvišką mentalitetą, atitinkantį muzikos modernumą ir jam adekvatų choreografinį įprasminimą?

Pradėsime nuo orkestruotės, kurią sukūrė 36 metų kompozitorius Marius Baranauskas (tokio paties amžiaus kurdamas baletą buvo V. Jakubėnas), tuo lyg ir tapdamas baleto bendraautoriumi. M. Baranauskas itin jautrus garso tembrinėms, akustinėms, elektroakustinėms raiškos galimybėms. Jų paieškas įtvirtino apdovanojimais įvertinti jo kūriniai. Kompozitorius pripažintas ir teatro pasaulyje – 2007 m. M. Baranauskas apdovanotas „Auksiniu scenos kryžiumi“ kaip geriausias metų teatro kompozitorius. Sėkmė M. Baranausko neapsvaigino, jis santūriai ir drauge kūrybiškai kelerius metus dirbo su V. Jakubėno klavyro orkestruote. 3 veiksmų 4 paveikslų veikalas, priartinant jį prie nūdienos teatro renginių formato, buvo padalintas į dvi dalis, truncančias apie dvi valandas. Kūrinį M. Baranauskas orkestravo atidžiai sekdamas klavyru, o ne įtvirtindamas savo ego. Surasti balansą tarp V. Jakubėno stiliaus ir modernaus orkestro galimy-

bių kompozitoriui, manau, pavyko. V. Jakubėno muzika tapo spalvingesnė, lyg įgijo puikių autorinės orkestruotės ypatybių, kurios atitinka impresionistines ir drauge nuosaikiai neoklasi-cistines V. Jakubėno estetiškes nuostatas. Baletų muzika skamba elegantiškai, moderniai ir tautiškai. Tai atspindi V. Jakubėno sie-kiamybę, netiesiogiai išsakytą jo straipsniuose: „Vadovaujantieji Europos muzikai jau siekia priemonių šykštumo, jų tikslaus preciziškumo, minties aiškumo, temų ryškumo, „ principiniai“ disonansai išmetami iš harmonijos, „šykštinamas“ instrumenta-vimas, o ne naudojamas „prikimštas“ orkestras, margas priemo-nių mišinys ir „privalomi“ disonansai.“

„Vaivos juostai“ scenoje atgimti padėjo Nacionalinis simfoni-nis orkestras, vadovaujamas dirigento Modesto Pitrenė, – praė-jusią vasarą gerai atliko ir įrašė V. Jakubėno kūrinį. Pats kompo-zitorius save laikė nuosaikiai moderniu romantiku. Tokį jį atpa-žinome ir baletų muzikoje, kurioje susipina liaudiškų melodijų ir šokių ritmų atgarsiai, savitas jų derinėjimas, pakili lyrika ir jai priešinama grėsminga ekspresija. Paradoksas, bet Rusų dramos teatre skambantį kūrinį blogai girdėjome: dėl per stipraus garso muzikos interpretacijos niuansai buvo sunkiau pastebimi.

Į universalias kosmoso erdves pakylėtas libreto tautiškumas apibendrintą, skoningai santūrią ir kontrastingą išraišką įgavęs kompozitoriaus partitūroje, atspindėjo ir įtampas, karo nuo-jautos kupiną atmosferą. Ją buvo sunku sudominti šiandienos choreografus. Į praeitį dabartyje sugrįžti ryžosi drąsi Baltijos baletų trupė ir jos vadovė – režisierė bei choreografė Marija Si-

mona Šimulynaitė. Anot statytojos, „gimusi ant parako statinės“ (1939–1943), Vaiva išdrįso pasipriešinti agresyvioms jėgoms ir žuvo įkvėpdama žmonėms Atgimimo viltį – tai aktualu iki dabar ir įamžina lietuvių išeivijos kūrėjų įnašą į taikią pasaulio ateitį.

Baleto choreografija nuosekliai modernizuota sportiniais, akrobatiniais elementais. Jos piešiniai niveliuojami „gyvas“ dekoracijas pakeitusiomis ryškiomis dangiškų spalvų videoprojekcijomis (autorius Mantas Bardauskas, šviesų dailininkas Tadas Valeika). Asociacijas keliančioje J. Basanavičiaus gatvės teatro erdvėje (malonu, kad būtent buvusiam operos ir baleto teatre atgimė „Vaivos juosta“) natūraliai, nors ir šiuolaikiškai garsiai skambančio įrašo liejantis V. Jakubėno muzikai, visa pastatymo atributika atrodė sintetiška, surogatinė. Matyt, tai neišvengiama interpretuojant prieš 70 metų sukurtus kūrinius, kurių pagrįstai baiminasi statytojai.

Šiandien lietuviško baleto panorama pasipildė V. Jakubėno nuosaikiai moderniu ir tautiniu kūriniu (...). Įvairiapusiškai talentingas, tvirtus profesionalius pagrindus Europoje įgijęs Vladas Jakubėnas, manome, džiaugtųsi sugrįžęs į Tėvynę – Europoje įsitvirtinusią Lietuvą, bet tikriausiai kritikuotų jos abejingumą kultūrai. O tik ji, anot V. Jakubėno, yra tautos išlikimo garantas.

Dovilė Vaitkutė. Ar ką tik gimusi „Vaivos juosta“ toliau gyvuos?

Alkas.lt, „Muzikos barai“, 2015 Nr.1–2

Balete išausta Vaivos juosta sujungė du meno pasaulius – šiuolaikinį šokį, kurio pastatymą įgyvendino jauna choreografė Marija Simona Šimulynaitė, ir prieš Antrąjį pasaulinį karą sukurtą kompozitoriaus Vlodo Jakubėno muziką. Lietuvoje įprasta, kad statomi klasikiniai šokiai pagal šiuolaikinę muziką „Vaivos juostos“ spektaklis – netradicinis, nes buvo šokamas šiuolaikinis šokis pagal klasikinę muziką.

Šviesos ir vaizdo projekcijos padėjo išlaisvinti fantaziją. Kūnu perbėgo šiurpuliukai, kai scenoje pasirodė elektriniai žaibai, kuriuos svaidė Perkūnas. Video projekcijų dėka Perkūno personažas atrodė dar labiau grėsmingas ir rūstus. Gintarinė Perkūno pilis jūros dugne, kur Perkūnas įkalino Vaivą, perteikė jausmą, kad gintaro rūmai gali būti ne tokie pasakiški ir gražūs, o niūrūs, persmelkti vienatvės ir ilgesio išgyvenimų, kuriuos patyrė Vaiva. Mane žavėjo šokėja Grytė Dirmaitė, atlikusi pagrindinį vaidmenį. Mergina pavergė savo nuoširdumu scenoje. Ji perteikė Vaivos, kaip dievaitės, būdą, kuri neparodo neigiamų emocijų, yra nuolanki, paklusni, susitaikanti su likimu. Grytės personažas buvo draskomas įvairių jausmų; meilės ekstazės, išsiskyrimo skausmo, kančios, būnant su nemylimu Perkūnu. Šaltas žvilgsnis sukūrė abejingumo ir susitaikymo su liūdnu likimu įvaizdį.

Šokėjas Naglis Bierancas atliko kiršintojo Velnio vaidmenį. Jis išsiskyrė iš kitų šokėjų tuo, jog šoko, avėdamas aukštakulnius. Tai mane nustebino, nes taip šokti – iššūkis. Bet su juo vaikinai puikiai susidorojo. Kanopų kaukšėjimas prikaustė dėmesį, nes kur pasirodo pinčiukas, ten apstu intrigų. N. Bierancas vaidybiniais gebėjimais nustebino ir UAB „Puantas“ vadovą Kęstutį Vaitiekų, kuris džiaugėsi, kad choreografė M. S. Šimulynaitė atrado šį šokėją tokiam charakteringam vaidmeniui. „V. Jakubėno muzikos klausiausi pirmą kartą. Šokti pagal tokią muziką yra aukštas baletų pilotazas. Laikyti žiūrovo dėmesį nuo pradžios iki galo nelengva, tačiau tai pavyko“, – sakė pašnekovas K. Vaitiekus.

Žiūrėti baletų buvo susirinkę daug meno mylėtojų, visuomenės veikėjų. Man buvo garbė diskutuoti apie baletų choreo-

Gruodžio 4d. 6.30 val. vakare

BALTIJOS BALETŲ TEATRAS ir Vlodo Jakubėno draugija

Reprezentuoja naujieną!

Vladas JAKUBĖNAS

„Vaivos juosta“

2 dalis baletas

Muziką įgyvendina Nacionalinis simfoninis orkestras, su dirigentu Modestu PITRĖNU

Muzikos kompozicijas kūrė Vladas JAKUBĖNAS

Choreografuoja, stato – Marija Šimulynaitė

Bilietus platina:

Lietuvos rusų dramos teatre

Gruodžio 4d. 6.30 val. vakare

BALTIJOS BALETŲ TEATRAS ir Vlodo Jakubėno draugija

Reprezentuoja naujieną!

pirmą kartą kostiumuose šoks ir vaidins lietuvių mylėtojų Nacionalinį baletą

"Vaivos juosta"

Muziką įgyvendina Lietuvos nacionalinis simfoninis orkestras, su dirigentu Modestu PITRĖNU

Muzikos kompozicijas kūrė – Vladas JAKUBĖNAS

Choreografuoja, stato – Marija Šimulynaitė

Bilietus platina: **TIKETA 1598**

www.tiketa.lt

Lietuvos rusų dramos teatre

Premjeros programėlė

grafiją, šokėjų kuriamus vaidmenis su meno pasaulyje dirbančiais profesionalais. Choreografas Jurijus Smoriginas vertina tai, kad spektaklis išvydo dienos šviesą.

„Lietuvos baletas žlugdomas dirbtiniu būdu, baletų kultūra miršta, todėl sveikintina, jog talentinga choreografė Šimulynaitė ėmėsi statyti šį spektaklį. Niekas nežino, kaip sunku būti choreografu, kiek tai kainuoja nervų, ne vienas plaukas pražyla. Tai vergo profesija. Viskas, kas vyksta scenoje, priklauso nuo jo. Marija labai gerai kuria duetus, įdomiai sugalvota scenografija. Daug darbo įdėta. Kompozitoriaus muzika sudėtinga. Reikia mokėti prie jos priėti per istorijos prizmę“, – sakė Jurijus Smoryginas. LRT režisierė Laima Lingytė negailėjo gerų žodžių premjerai: „Man ypatingai patiko scenografija. Buvo malonu filmuoti pasirodymą, nes reikėjo ieškoti herojų tamsioje scenoje. O teatras turi būti šviesus, ne juoda skylė, kurioje kas nors šoka... Artistų šokyje pajutau legendos dvasią, vyravo pasakiška nuotaika.“

Baletų šokėjas Petras Skirmantas išskyrė šokėjus Andrių Butkį, Žilviną Beniuševičių ir Naglį Bierančą, kurie įprasmino šokį, tiksliai išreiškdami choreografės mintis. P. Skirmantas džiaugėsi, kad Marija Simona Šimulynaitė ryžosi statyti baletą pagal lietuvišką muziką ir kad pagaliau įvyko premjera.

Kūrėjai apie baletą

Marija Simona Šimulynaitė:

„Baletas „Vaivos juosta“ – kūrinys teatrui. Čia muzika pasako daugiau nei žodžiai. Tai Lietuvos baleto istorinis himnas, kuris giedamas būtent tada, kai tautai labiausiai to reikia. Mano misija buvo reinkarnuoti Tėvynės veidrodį per V. Jakubėno muziką. Užduotis nėra lengva, jautiesi tartum neštum ugnį į Olimpo kalną. Jaunam tai didelė garbė ir atsakomybė, kad ta ugnis degtų ne tik šiandien, bet ir ateities kartoms“.

Modestas Pitrenas:

„Muzikiniu požiūriu šis baletas yra savalaikis ir vertingas įnašas į seklių lietuvių scenos veikalų, ypač tautinės tematikos repertuarą. Taigi šis darbas yra svarbus ir savitas. Trumpais muzikiniais numeriais plėtojama veiksmo fabula, išradingi, ryškūs personažų charakteriai, archaiškos, puikiai nuotaiką kuriančios dermės, XX a. tautinės kultūros atgimimo dvasia besiremianti monumentali lyrika, impresionistiniai raveliški, šionbergiško ekspresyvumo sąskambiai sukuria didingą, panteistinį, tautišką melodiją bei ritmais alsuojantį paveikslą, kupiną mistinių būtybių ir žmogiškų aistrų.“

Baletas „Vaivos juosta“. Šoka Audrius Butkys – Straublys, Grytė Dirmaitė – Vaiva, Žilvinas Beniuševičius – Perkūnas

Nuslinko sunkūs, bet viltingi metai

Su Vlodo Jakubėno „Vaivos juosta“ į sceną ėjome labai sudėtingu keliu. Ne veltui ėjome. Žengtas žingsnis į Lietuvos baleto istoriją. Siekta puoselėti lietuvišką kultūrą, pilietiškumą, tautiškumą. „Vaivos juostos“ gyvybė, sužibusi scenoje, neužgeso: Lietuvos televizija (LRT) įrašė spektaklį ir įtraukė į savo kultūros programas. Draugijos užsakymu pagamintas spektaklio vaizdo ir garso kompaktinis filmas, kuriame sureguliuotas muzikos garsas bei scenovaizdis, todėl „Vaivos juosta“ galima rodyti žmonėms įvairiuose renginiuose. Baleto vaizdai ir jo ryškiausi muzikos fragmentai 2016 m. parodyti Baltijos šalių muzikos festivalyje Londone, Frankfurte, Kelne. Ir šie maršrutai tęsimi

Baltijos baleto trupė po „Vaivos juostos“ premjeros

Pastatymo iniciatorė Vlado Jakubėno draugijos pirmininkė Irena Skomskienė, statytojos Marija Simona Šimulynaitė (dešinėje) ir Laura Radzevičiūtė (kairėje)

toliau Europoje. Taigi „Vaivos juostos“ laukia šlovės valandos antrasis žingsnis, svarbiausias ir brangiausias, – į žmonių širdis. Sugrįžęs tremtinys, išeivijos kompozitoriaus Vlado Jakubėno „Vaivos juosta“ – baletas – legenda, išlieka kaip kvietimas visų meno žanrų kūrėjams turtinti šiuolaikinę civilizaciją kūriniais iš nemariųjų tautos atminties klodų ateities kartoms, jų moraliniam tobulėjimui. Šiam nuostabiam meilės mitui turėtų būti lemta visu savo grožiu grįžti į gimtinę kaip Taikos ir Gėrio simbolis, kad likimo deivės Vaivorykštės spalvų dieviškasis septynetas suspindėtų grožio arka po aukštu Tėvynės dangum.

IN MEMORIAM: Irena Ramutė Skomskienė (1937–2016)

*Prof. Petras Kunca, smuikininkas
„Muzikos barai“, 2016 Nr. 11–12*

Nuo vaikystės Irenos gyvenimas buvo glaudžiai susijęs su Lietuvos pajūriu, gamta ir žmonėmis. Gyvendama Klaipėdoje pažino krašto kultūrą ir istoriją, dalyvavo kraštotyros ekspedicijose Mažojoje Lietuvoje ir Karaliaučiaus krašte. Tai ją suartino ir su Mažosios Lietuvos reikalų taryba, ji įsitraukė į šią veiklą.

1967–1971 m. Irena Skomskienė buvo Šilalės vaikų muzikos mokyklos steigėja, mokytoja ir direktorė. Vėliau, persikėlusį į Vilnių, dirbo Liaudies meno rūmuose, Teatro ir muzikos muziejaus moksline bendradarbe, Kraštotyros draugijoje. Buvo baigusi chorvedybos studijas, tad muzikos tema – svarbi jos gyvenimo ir veiklos sritis. Nuo 1992 m. daug dėmesio skyrė Kompozitoriaus Vlado Jakubėno draugijos kūrimui Vilniuje. Tapo jos valdybos pirmininke. Per du dešimtmečius jos rūpesčiu parengta septyniolika kompozitoriaus chorinės kūrybos, instrumentinės muzikos ir kitų

Irena Skomskienė

leidinių, kurių viršūnė – Draugijos parengtas ir 2006 m. išleistas baletas „Vaivos juosta“ klavyras. Išleista keletas kompaktinių plokštelių, iš kurių vertingiausi choro „Jauna muzika“ aštuoniolikos Vlado Jakubėno chorinės muzikos įdainavimų bei Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro atliktos baletas „Vaivos juosta“ muzikos diskai.

Irena Skomskienė organizuodavo kompozitoriaus minėjimus, jo kūrybos sklaidai skirtus renginius. Jos paskatinti Lietuvos atlikėjai labiau susidomėjo V. Jakubėno kūriniais, jo muzika ėmė dažniau skambėti koncertuose, įrašai pasklido ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Kultūrinę visuomenę domino V. Jakubėno kūrybai skirti I. Skomskienės muzikos publicistikos straipsniai ir apibendrinantys leidiniai, tarp jų dokumentai, laiškai, atsiminimai, kompozitoriaus kūrybos apžvalgos. 2012 m. minint kompozitoriaus V. Jakubėno draugijos dvidešimtmetį surengta tarptautinė konferencija, skirta kompozitoriui ir jo mokytojui F. Schrekeriui bei V. Jakubėno Pirmosios simfonijos premjeros atlikimo Berlyne 80-mečiui. Konferencijos medžiaga išleista atskiru rinkiniu 2015 m. „Sugrąžintas į Tėvynę“.

Tik Irenos Skomskienės kantrybės ir sumanumo dėka V. Jakubėno draugijai pavyko suburti baletas „Vaivos juosta“ sceninio pastatymo idėjos bičiulius ir rėmėjus ir 2014 m. pabaigoje realizuoti šį projektą. Mes, viso šio proceso liudininkai, turime teisę baletas pastatymą pavadinti tikru Irenos Skomskienės kultūriniu žygdarbiu ir kartu paminklu jos šviesiam atminimui.

TURINYS

Vietoje įžangos. DANGAUS ARKA GLOSTO ŽEMĖ	3
MEILĖS DRAMA. Baletų siužetas	4
 I. IŠTIKIMYBĖ TAUTOS KULTŪRAI	 8
Po svetimu dangum	11
„Vaivos juosta“. Ištakos ir darbų ratas	14
Kūrybinis dialogas: mokslas, mitas ir muzika	19
 II. ŠVIESOS PASAULIO GALERIJA	 23
Magiškas gamtos altorius	25
Muzikos magija	27
Šoka Baltosios laumės...	31
Vaivorykštė: jos paslaptis spindi mito erdvėje	45
Kūrybos galių pakylėjimas	49
 III. LAIKO DULKES NUŽĖRUS	
„Vaivos juosta“: raktai vartams atrakinti	53
Tėvynė nepamiršta savo kūrėjų	55
Kada ateis pelnytoji lemties valanda?..	57
Fragmentai iš LNOBT posėdžio protokolo	60

Pagarbos žodis geros valios žmonėms	62
Sutelktos jėgos duoda rezultatų	63
IV. JAUNŲJŲ DIENOS	64
Iš spaudos atsiliepimų	
Audronė Žiūraitytė. Savo ji „Vaivos juosta“	66
Dovilė Vaitkutė. Ar ką tik gimusi „Vaivos juosta“ toliau gyvuos?	69
Kūrėjai apie baletą	72
Nuslinko sunkūs, bet viltingi metai	74
Petras Kunca. IN MEMORIAM: Irena Ramutė Skomskienė (1937–2016)	76

ISBN 978-609-96235-0-4

Irena Skomskienė. *Dangaus Arka glosto žemę*

Sudarytojas Juozas Skomskis

Dailininkas Arvydas Nekrošius

Leidinyje panaudotos Martyno Aleksos, Lietuvos muzikos informacijos centro,
Lietuvos literatūros ir meno archyvo, asmeninio archyvo nuotraukos

Išleido Kompozitoriaus Vlodo Jakubėno draugija Vilniuje

Spausdino SIRTĄ

Tiražas ????